یاش تورکستان

تورکستان ملی استقلال فکریگه خدمت ایتوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغل مصطفی

ییل 2	آوغوست - سنتابر 1930	سان 9-10

بو ساندا:

سیاسی بولم:

1 _ قورغالیشدان قورولوشغا — باش مقاله

2 _ ملی مسئله تیوره‌ده گیده — م. چ.

3 _ آلمان محررلرینینگ تورکستان ئاثرلاری — یاش تورکستانلی

4 _ کرینسکی وه تورکستان ملی حرکتی — چوقای اوغلی مصطفی

5 _ بیش ییللق پلان وه اونینگ تورکستانده تأثیری — تیمور اوغلی

6 _ قولخوز سیاستی — باتای

7 _ تورکیه‌ده — تورکستانلی تورک

ادبی بولم:

8 _ تونه‌لرنینگ پارالار (شعر) — تورانی

خبرلر بولمی:

9 _ تورکستان خبرلری

10 _ یه‌رلین خبرلری

Yach Turkistan

(Le jeune Turkestan) No. 7-8

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokai-Oghly**

یاشقارمادان:

یولمزگه توغری کیلگن بوتون یازولار اوچون
مجموعه‌مزنینگ بیتلری آچیقدر.
باسیلماغان یازولار قیتاریلماس.

آبونه شرطله‌ری:

ییللغی	—	2 دولار
آلتی آیلغی	—	1,2 دولار
اوچ آیلغی	—	60 سنت
آیریم نسخه‌سی	—	20 سنت

مجموعه‌مزگه ییوریش هر تورلی یوللاغلار اوچون آدرس:

Moustapha Tchokai-Oghly
48bis rue Parmentier
Nogent s. Marne (Seine)
France

Abdulvahap Kara

«تورك يوردى» تورك اوجاقلارينينك فكرلەرينى تاراتادرغان آيلق
مجموعەدر. لاتين حروفاتيلە چيقادر.

«اودلو يورت» رسولزادە محمد امين بيكنينك باش محررلكى وە مقتدر
آذرى محررلەرينينك اشتراكى بلەن استانبولدە چيقادر.
مليتچى وە استقلالچى آيلق مجموعەدر. «كيچيك تورك»
آتالغان تونغانيمز آذربايجاننينك ملى مفكورەسينى تاراتار
وە آقلايدر. لاتين حروفاتيلە چيقادر.

«يلديريش» استقلالچى آذرى محررلەرى تاماندان استانبولدە،
هەر پنجشنبە كونى، چيقاريلماقدا بولغان هفتالق غازيتادر.
ياقين، اورتا وە اوزاق توغو (شرق)دا آينوقسا تورك
دنياسيدە بولوب تورگەن سياسى، ملى، حربى وە اجتماعى
حركتلەر توغريسيدە موثوق معلومات بيريب تورەدر. لاتين
حروفاتيلە چيقادر.

«پرومەتە» فرانسوزچە آيلق مجموعەدر. تورکستان، قافقاسيا هەم
اوقرايناللى آتاقلى محررلەرينينك اشتراكى بلەن پاريسدا
چيقاريلادر. آدرەسى:

3, Rue du Sabot Paris (6e)

«ملى يول» شمالى تورکلەرينينك آتاقلى اديبى عياض اسحاقى بيكنينك
باش محررلكى بلەن وارشاودا، عرب حروفاتيلە، چيقادر.
ايدل-اورال وە قريم استقلال فكريكە خدمت ايتوچى
آيلق مجموعەدر.

«امل مجموعەسى» قريم تورکلەرينينك استقلال فکرينى تاراتادرغان
اون بيش كونلك مجموعەدر. عرب حروفاتيلە چيقادر.
آدرەسى:

„Emel Medjmuasi" str.Ardealului N. 3
Bazargic-Romania

ياش توركستان

توركستان ملى استقلال فكريگە خدمت ايتوچى آيلق مجموعە

باش محررى: چوقاى اوغلى مصطفى

يېل 2	آوغوست - سنتابر 1930	سان 9-10

قوزغاليشدان قورولوشغا

(عصيانلاردان تشكيلاتغه)

سوڭ وقتلەردە توركستاندەن تورلو يېرلەردە يەگيدەن قورباشى تودەلەرى چيقماقدا باشلاغانلقى خبرلەرى كيلمەكدەدر. بوندای خبرلەردەن بر آزينى «ياش توركستان»نينگ سوڭ نومروسندە نشر ايتكەن ايدك. يوردەن كيلگەن مكتوبلەر وە تورلو مملكتلەردە ياشاب تورگەن توركستان مهاجرلاردەن بعضى بر كيشيلەر، بو يەگيدەن كوتەريلمەكدە بولغان عصيان مسئلەسيگە بزنڭ قاراشمزنى بيلمەكچى بولادرلار. اونينگچون بزدە اوز نقطهٔ نظريمزنى شو يېردە يازوب كيتشنى لازم تابدق.

موسقوا ساويت حكومتى قولى آستدا، آرامى كيسلمەسدەن، عصيان آرقاسندان عصيان كوتەرلوب كيلمەكدە بولغان بر اولكە بار ايسە او هم توركستاندر. خلقمزنينگ حكومتگە قارشو باشلاغان

Abdulvahap Kara

تورکستانده‌گی روس بولشه‌ویکله‌رینگ حددن تاشقاری وحشی جیوان سیاستی‌ده‌در. تورکستان خلقی اوچون، بولشه‌ویکله‌رنگ یالغوز آیریم مسئله‌لرده یوروتکه‌ن سیاستی‌گه ایمه‌س، روس پرولەتاری حاکمیتی، سیستیمه‌ینگ اوزی اساساً یارامایدر.

روس بولشه‌ویکله‌ری تورکستانگه، تورکستان تورکلرینگ مملکت اداره‌سنده اشتراکینی منع ایتیش کبی، (1917 نچی یلی نویابرده‌گی 3 نچی ساویت قورولتایی مضبطه‌له‌ریگه قارالسین) زوبلق وه حقسزلق بله‌ن کیلدیله‌ر. روس بولشه‌ویکله‌رینگ تورکستان خلقیگه کورسه‌تکه‌ن بو مللی زورلقی، بوکونگه‌چه دوام ایتمه‌کده‌در. مه‌نه اونگ اوچونده ساویت حکومتی ایش باشیغا کیلگه‌ن آندان باشلاغان قوزغالیش توختامای، آراسی کیسیلمه‌ی دوام ایتوب کیله‌در. طبیعی بوکونگی قوزغالیش ایسکی قوزغالیشنگ عینی ایمه‌س. روس قیزیل اوردوسی سلاحسز، تنچ خلق اوسته‌ده یوروتدیگی قانلی ته‌روری سایه‌سنده یورتمزنی ایکنچی دفعه استیلا ایته بیلدی. فقط خلق حرکتی باسوب، تورکستانده ایسته‌دیگه‌ری که‌بی محکم یرله‌شوب آلیش، روس بولشه‌ویکله‌ریگه بوکونگه‌چه نصیب بولمادی، بولماس‌دا. بر یرده زور بله‌ن باسیلغان عصیان ایکنچی یرده‌ن کوچلیراق بولوب چیقماقده‌در.

تورکستانده‌گی عصیانینگ روس پرولەتاری حاکمیتیگه قارشو عمومی خلق حرکتی روحی وه قاراقتیرینی تاشیغان زمانله‌ر بولغان ایدی. تأسفکه او زمانله‌رده هم یورتمز اوستیگه توشکه‌ن قارا مصیبت وه خلقمزنگ اوموزی (یلکه‌سی)گه یوکله‌نگه‌ن اوغورسز یوکنی آتوب تاشلاش ممکن بولمادی. طبیعی بونینگ کوبگینه سببله‌ری بار. او زمان بزنگ نه حربی ته‌خنیکی وه نه‌ده مللی سیاسی کوچلی بر اویوشمه‌مز بار ایدی، بز تورکستانلیله‌ر نه اینگه یاراقلی قوراللانگه بولغان وه نه‌ده سلاح قوللانیشنی اورگه‌تکه‌ن ایدک. بونینگ اوستیگه قوراللیز مجادله‌مزنی کوب وقت یالغوز اوز باشمزغا آلوب بارش مجبوریتده قالدق. هیچ بر تامادان یاردمچیمز بولمادی. بختاً قوزغالانچیلار قاتاریدا کوروتوب قالغان آق روس تایطله‌ری بولسا اوزله‌رینگ موناریخیستلک پلانله‌ری بله‌ن خلقنی قورقوتیش وه قاچیریشدان باشقا بر ایشکه یارامادیلار.

باسماچیلارنک اوزله‌ریده هم نه کوره‌ش پلانی وه نه‌ده اورتق مقصدی حقده برلک یاق ایدی. توغریسینی سویله‌ش کیره‌ک: کوب یرله‌رده روس بولشه‌ویکله‌ری آغیر وضعیتله‌رده قالدیقلاری آیلاردا بره‌نیش شرطی اوچون قاضی خانه‌لرگه اون بریب آچیق ساوداگه یول بریشنی‌گه طلب قیلغان قورباشیلار کوبگه ایدی. یالغوز بر نچه‌لرنده‌نگه روس ساویت حکومتینی قوولاش تیله‌گی ایشیلدی. طبیعی بوندای اوز آرا آگلاشوب یتمه‌گه‌ن بر کوچنی ییگیش بولشه‌ویکلر اوچونده قیین ایمه‌س ایدی. اونگچونده عصیانینگ بو قدر اوزون چیککه‌نینگ سببی باشقا بر یرده یعنی ازیلگه‌ن تورکستان خلقینینگ ظالم، تالانچیلار حکومتیگه قارشو بولغان حسابده قیدیریش کیره‌ک.

ایمدی ساویتلر روسیه‌سنده شرائط وه وضعیت اوزگه‌رگه‌ن، بونگله مناسب یه‌گی کوره‌ش یولی توتیش وه یه‌گی کوره‌ش واسطه‌له‌ری تطبیق ایتیش کیره‌ک.

بز بوکونگی شرائط آستیدا عصیان حرکتیگه کیریشوب تجربه ایتمه‌کچی بولغان یورتداشلارمزنگ احوال روحیه‌لرینی‌ده جوده یاخشی تقدیر ایته بیله‌مز. اولر قیزیل روسله‌رنگ ظلم وه تضییقی آستیدا تنفس هم آلالمسدان بوغولوب ازیلمه‌کده بولغان، حیات وه تنفس اوچون چاره قیدیرغان بیچاره‌له‌ر، مظلوملاردر. روس ساویت حکومتینگ قوتقوزی، یاخشا وه یاشا سیاستله‌ری یوزده‌ن اولکه‌ملک توزلو قسله‌رنده‌گی اهالینگ مادی بارلقی تهلکه آستیدا قالغان. مه‌نه موسقوالک بوله‌دی سیاستله‌ری آرقاسیدا چاره‌سز، امیدسز قالغان خلق توزلیکه توشکه‌ن اوراغی، کیشه‌نی وه یا

Abdulvahap Kara

آو میلتیغینی آلوب ، یاتوب اوله‌کده‌ن آتوب اولمك یاخشیراق ، دیب عصیان میدانیگه چقوب باراده.

بو ، چیده‌ب بولالمایدرغان وضعیت قارشوسیدا کوردوکلرده‌ن حرکتلر ، نه قدر حقلی بولسالار هم عمومی منفعت وه قورتولوش غایه‌سی نقطهٔ نظریده‌ن معقول ایمه‌س.

بوندای بر وقتده یا علاه‌تلاشقان محلی چیقیشلار بیله‌ن یوزیمیزنی بات کوچ ، بولشه‌ویك روس استیلاسیده‌ن قورتاریشنینگ ممکن بولماغانلیغنی هیچ بر زمان اونوتمه‌سلیکمز کیره‌ك . بو نقطهٔ نظرده‌ن اویوشمه تیوده‌کیده توپلاشماسدان وه موافق زمان کیلمه‌سده‌ن تاجیکستان ، تورکمه‌نستان وه یا تورکستانینگ هه‌ر قایدای بر قسمیده چیققان عصیانلار یوزیمیزگه فائده کیتیره آلماسلار.

اڭ آول یورتیده‌گی بوتون قوه‌لرنی کوچلی بر اویوشمه تیوه‌ده‌کیده توپلاشقا حرکت ایتیش کیره‌ك . «تورکستان ملی بیرلیگی» جمعیه‌تینگ برنچی ایشی وه یاقین غایه‌سی : 1) تورکستانی روس پرولتاری حاکمیتیده‌ن قورتاریش ، 2) تورکستانده هه‌ر قایدای بولسا بولسون روس حاکمیتیگه یول بیرمه‌سلك ، 3) بر آن آول ملی وه مستقل تورکستان دولتینی قوریش ، بولادر.

بز بونگاچه وطنداشلاریمزنی طاقتنینگ خارجیده بولسا هم بولشه‌ویك ظلم وه وحشیتیگه تحمل ایتیشکه چاقیرماقچی بولمایمز . فقط آیریم یرلرده بولادرغان قوزغالیشلارنینگ یوزیمیزنی قورتاروب یره آلمایدرغانینی شو باشدان بیلیش کیره‌ك.

یرده قوزغالیش چاغلاریدا ، روس بولشه‌ویکلرینینگ قهار سیاستلری بیله‌ن کوچله‌ب ، زورلاب ، اوز سیاسی یولیغا سالیب آلغان خلق کتله‌سینی ، بولشه‌ویك حکومتی آگه‌نتلریده‌ن وه سابقین مأمورلریده‌ن آجراتا بیلیش کیره‌ك.

بولشه‌ویك آگه‌نت وه مأمورلرینینگ خائنلیغی اوچون ساوچیلار قول آستیدا قالیب علاجسز ، آماتسزلقدان بولشه‌ویکلرنینگ اقتصادی سیاستیگه بیرلیب کیتکه‌ن کناهسز تورکستان قیشلاقلاری کوییه‌سیده‌ر وه مسئول تاپیلماسینلار.

اونوتمه‌سلك کیره‌ك ، که بزنینگ موفقیتمز وه ملی مقدراتمزگه ایگه بولا آلیشمز یورتیمزده ، خلق کتله‌سی ایچیده ، بر ملی تشجیلك «ملی صلح» وه بیرلك قورا بیلیشمزغا باغلیدر.

بو «ملی صلح» وه بیرلك منافعیده دهقانینگ قولیداگی یرینی ایگه بولماینی تابیشنی طلب ایته‌در.

ملی صلح وه ملی منافعمز ، آلداقچی روس قومونیستلرینینگ اوتیش یالغان وعده‌لریگه ایناناراق فرقه‌گه کیریب آلداغان وه موسقوانینگ حقیقی یوزینی کورگه‌ن آن فرقه صفلرینی تاشلاب چیققان آدملرنی چیته‌گه موسقوا آگه‌نتلریده‌ن آیرا بیلیشنی ، طلب ایته‌در.

بز ملی حرکت تاریخمزنینگ ایکنچی بر دوریگه کیروب باراده‌مز . کیچمیشده‌ن بزنینگ بوکونگی احتیاجمزنینگ ملیسیگه کوره قورماقچی بولغان بولیمزغا تعمل (تمل) بولورلق هیچ بر نه‌رسه قالماغان . قوقان وه خیوه خانلقلاری هم بوخارا امیرلیگی عنعنه‌لری اویلغب اونوتیشکه هم آرزیمایدر . ذاتاً بز روسیه استیلاسیده‌ن قورتولوش تورغوسیده اویله‌ر وه سویله‌ر ایکه‌ن روس استیلاسیگه‌چه بولغان وضعیتنینگ قایتیشنی ذهنمزده‌ن هم کیچیرمه‌یمز . بیرده اونده موندده تاوشی چقوب تورگه‌ن بوخارا امیری بولسا بر روس مونارخیزمی آگه‌نتیده‌ن باشقا هیچ بر نه‌رسه ایمه‌س . او بوکون هم تورکستانده ایسکی روسیه چارلیغی حاکمیتیده‌ن باشقا بر نه‌رسه بولا آلیشنی اوزینینگ عقلسز باشیغا سیغدیرا آلمایدر.

Abdulvahap Kara

ایسکی روس حکومتینگ‌ده کیله‌جه‌ك ملی مستقل دولتمزنینگ قورولشدا ایتیمزگه یارارلق هیچ بر نه‌رسه قویوب کیتمه‌گه‌نیگی اونوتمه‌سلگیمز کیره‌ك.

بز مستقل تورکستانمز اوچون کیره‌کلی بوتون عنصرله‌رنی یاش نسلده‌ن کوته‌مز.

بزگه بو نسلنك بولشه‌ویك دورنده یتیشکه‌نینی وه اونگ یولی بله‌ن تربیه ایتلگه‌نینی سویله‌وچیله‌رده بولسا کیره‌ك. بو توغری. فقط بو بولشه‌ویك دورنده یتیشمه‌کده بولغان یاشلقنگ اونده توقوزی بولساده هم توبنده اوچینگ حقیقی ملی روحده بولغانیدا شبهه یوقدر. او موسقوا دیکتاتوراسیغا اونگور دوشماندر. یاش تور-کستان اوقوچیلارینگ یورتیمزده‌گی روس پروله‌تاری دیکتاتورا-سیغا قارشو قیلماقدا بولغان حرکتله‌رینگ کوبی بزگه بیلگیلی. بز موسقوداگی تورکستان یاشلارینگ حکومتنگ ایسکی ملت‌خادملا-رینا قارشو یوروتمه‌کده بولغان سیاستینی یه‌گیده‌ن قاراشی حقنده-گی اونگور طلبله‌رینی هم بیله‌مز. بز یه‌نه تورکستان اوقوچیلار-ینك، موسقواغا میل کوروسه‌تکه‌ن اوز یولداشلارینی ایچله‌رنده‌ن چیقاروب تاشلاش وه بوندای طلبه‌نگ یازولاریغا اوقوچیلار عمو-عه‌منده بیر برمه‌سلك کبی، حراکتله‌رینی‌ده بیله‌مز. ساناساق بوندای حادثه‌لر جوده کوب.

بو حادثه‌لرنگ هه‌ممه‌سی، موسقوا دیکتاتوراسی حکمرانلغی آستندا مادتاً موسقوا حکومتیگه باغلی بولغان یاشلق ایچنده‌ن چیقما-قده‌در. او حالدا بزنگ یاش نسلگه بولغان امیدیمزنگ توغری وه حقلی بولغانیدا آزغنه بولسا هم شبهه‌گه یر قالمایدر.

بونده‌ن باشقا ساویتلار روسیه‌سی حدودی خارجنده‌ده کوبکنه یاشلاریمز یتیشمه‌کده‌درله‌ر. قسماً آوروپادا قسماده تورکیه‌ده کو-بکنه یاشلاریمز اوقوماقده‌در؛ بر قسمی عالی تحصیلله‌رینی بیتر-

دیله‌رده. مه‌نه بوله‌ر یورتنده یتیشمه‌کده بولغان یاشلق بله‌ن بر-گه تورکستان قورتولوش حرکتی وه استقلالینگ تمل تاشلاریدر لار.

بو هه‌ر یرگه یایلغان یاش تورکستانلیله‌رنی مقدس تورکستان استقلالی غایه‌سی وه اونگ اوچون یوروتیلمه‌کده بولغان کوره‌ش جهه‌سنده توپلاماق تورکستان ملی اویوشمه‌سینگ اَنگ مهم وه برنچی وظیفه‌سیدر.

قطعی بیلیشیمز کیره‌ك، که بو یاش نسل توپلانوب جدی ایش میدانیگه کیرمه‌گونچه ملی تورکستان مسئله‌سی هم ایشکه آشقان وه وجودگه چیققان بولمایدر.

قوزغالیش، ایریلگه‌ن خلق کتله‌سینگ ظالملارغا قارشو دوشمانچیلق تویغوسینگ بر تمه‌لنگه‌سیدر. ملی وه مستقل تورکستان قوریشنگ اصل عامل وه روحی ایسه یاش نسلدر.

ای یاش تورکستانلی! سه‌نده هیچ بر زمان مقدس وظیفه-نگنگ آغیرلیغینی وه مسئولیتنگ بویوکلیگینی اونوتمه! کیچه-کو-ندوز توره‌مه‌سده‌ن یورتنگنی روسنگ استیلا وه ظلمنده‌ن قورتاریش وه مستقل تورکستانلی یاراتیش اوچون حاضرلان! یورتنگ وه خلقنگنگ احتیاجی هه‌ر بر نه‌رسه‌ده‌ن آول سه‌نده‌ن شونی طلب ایته‌دیر!

ملی مسئله تیوه‌ره‌گیده

ساویتلار اتفاقی مرکزنده‌می، ملی جمهوریتله‌ر مرکزنده‌می، قای یرده بولسا بولسون ساویت قونغره‌سی وه فرقه قونغرلاریلك بارچا مذاکره وه مناقشه‌لرینده ملی مسئله، کوبنگه مهم بر اورون توته‌در. ملی مسئله‌نگ یشیلیشنده بولشه‌ویکلر آراسندا هیچ بر زمان برلك بولغان ایمه‌س. بعضیلاری، بو مسئله‌نگ ملتله‌رنگ اوز

Abdulvahap Kara

مقدراتلەرىگە ئىگە ، بولۇشلارىنى قابول شكلندە قويۇلۇشى پرولەتار
ديكتاتوراسى دورىگە ياراشمايدرغان ارتجاعى بر مسئلە دىب ايتەدر.
لەر. بخارلارى ايسە بو ملى مسئلەنى ايرىلگەن ملتلەرنى پرولەتار
ديكتاتوراسى طرفدارلارى قاتارىغا تارتادرغان بر واسطە وە آوروپانىڭ مهم مركزلەردە حاكميتنى قولغا آلغاندان سوڭ آيتيلادرغان
بر ماكت ، دىب بيلەدرلەر. فقط ملى مسئلەنىڭ پرولەتار انقلابى گە تابع بر مسئلە دىيشدە اولارنىڭ ايكيسىدە متفقدرلەر. باشقاچە راق ايتكەندە ملى مظلەرنىڭ ايچكى مسئلەسى وە ايچكى صنفى مقصدىگە تابع بولۇشى كىرەك.

ياناقوف ، پرەاوبرازەنسكى ، بوخارين ، دزەرژينسكى وە باشقالار ملى مقدرات وە ملى مختاريت مسئلەلەرىنى پروغرامدان بوتونلەى چىقاريلوب تاشلانيشىنى طلب ايتەرلەر ايدى. لەنين ، ستالين ، زينوويەف وە باشقالارى ايسە ايشنى بر آز قاريشىق بوللەر بلەن توشونوب يوروتمەكچى بولغانلار ايدى. اوللەر حقيقتدە ايشكە آشيريلماسلغى آنيق بولغان ملى مقدرات وە ملى مختاريت مسئلەلەرىنىڭ پالغاندان بولسا هەم اعلان ايتشنى لازم تاپارلار ايدى.

بو شكلى اعتبارلە باشقا بولسا هەم معنا وە نتيجەسى اعتبارى بلەن بر بولغان ملى مسئلە حقندەكى بولشەويك نظريەسى آينوقسا اولارنىڭ 1917 نچى يلى آپريلدا پەتربورغدەكى توپلانيشلارندا جودە ياخشى آچيلغان ايدى. او زمان بولشەويكلەر روسيە سوسيال دەموقرات فرقەسندە بر فراقسيون حالىدا ايديلەر.

بو 1917 نچى يلى توپلانيشندا معروضەچى بولوب چىققان ياناقوف وە ستالين اوز غروپلەرىنىڭ نقطۀ نظرىنى سويلەگەنلەر ايدى.

روسيەدەكى بوتون خلقلەرگە تعيين مقدرات حقى قبول ايتكەنلكىنى سويلەگەن ستالىنىڭ فكرى اوز سوزلەرى بلەن قيسقاچە شوندەى خلاصە ايتلگەن ايدى:

«مەن بوتون ملتلەرنىڭ روسيەدەن آيرىلماق حقينى تانى يلمەمەن.(1) فقط بو ، او خلقنى بونى قيليشقا مجبور ايتكەمنى كورستەمەيدر. هەر خلق آيرىلماققا حقلىدر. لاكين بو حقكە ايگە بولغان خلقنىڭ بعض بر شرائط تأثيرى آستندا بوندەن استفادە ايتمەسلكى هەم ممكن».

بر خلقنىڭ اوز حقندەن استفادە ايتيشكە توسوق بولا آلادرغان شرائطلەرنىڭ نيمە ايكەنلكىنى يەنە ستالين اوزى آپ آچيق قيلوب سويلەب بيرەدر:

«اوندە پرولەتار انقلابى منافعى بار».

بوڭا طبيعى نتيجەسى روسيە كەبى پرولەتار ديكتاتوراسى جارى بولغان بر يردە ملتلەر مقدراتى مسئلەسىنىڭ ايشكە آشيريلیشندان سوز هەم بولا آلمايدر.

ستالينگە قارشو سوز سويلەگەن ياناقوف بولسا آپ آچيق قيلوب مسئلەنى شوندەى قويغان ايدى:

«بزچە ملى مقدرات مسئلەسىنىڭ تحققى شرطلى ايسە ، بو مسئلەنىڭ (پروغرامىمزدا) يازيلوب نشر ايتيلشىنىڭ نيمە اوچون ايكەنلكىنى بيلمەيمەن؟»

قونفرانسكە برى ياناقوف ، ايكنچيسى لەنين وە ستالين غروپنىڭ فكرىنى ياقلايدرغان ايككى تقرير كيريتيلگەن ايدى. بر او تقريرلەردەن قايسيسىنىڭ نيمە ديمەكچى بولغانىنى وە اولەرنىڭ بيريندەن فرقنى تخمين ايتوب اوتورگونچە هەر بيريندەن كيچيك كيچيك پارچەلەرنى نقل ايتوب قويا قالايق.

«پوقالسون ملى چيكەرە مسئلەسى» شعاريدەن چيقوب كيتكەن ياناقوف تقريرى قونفرانسكە «بويوك دولتلەرنى پارچالاب كيچيك دولتلەر توزيش مسئلەسىنى اساسدەن رد ايتيشنى» تكليف ايتەدر.

(1) ستالينىڭ اوزى اوشال قونفرانس جايىدا ما وراى قافقاسيانىڭ روسيەدەن آيريلیشىنا قارشو چيقدى.

Abdulvahap Kara

بو تقریرده «بین‌الملل ایشچی فرقه‌سی، عمومی آوروپا اولچو-نده اکثریت اونگ طرفنده بولغان چاقدا، اقلیتده بولغان ایشچیلر منفعتیگه اویغون کەلمەگەن ملت اکثریتی ادارەسنی قبول ایته آلمایدر.»

«ملتلەرنگ اوز مقدراتیگه ایگه بولیش حقی مسئلەسی، بیلگیلی بر معناسی بولماغان «عادی بر سوز کیلیشدەن» عبارتدر» دیلگەن.

اگر بو پیاتاقوف تقریرینگ نیمه دیمەکچی بولغانینی بر آز ایضاح ایتمەکچی بولساق او: «اگر پرولەتار فرقه‌سی آوروپانینگ (مثلا فرانسه، اینگلتره کبی) مهم مملکتلەرنده حاکمیتنی قازانا بیلسه ایدی، او زمان آوروپا وه روسیه‌نینگ تحت ادارەسنده بولغان خلقلەرنینگ مقدراتی حقنده سوز قیلوب اوتوریشغه هیچ لزوم قالماغان بولور ایدی» دیمەکچی بولغانی چیقادر.

قونفرانس بو تقریرنی رد وه ستالین ناماییدان کیریتیلگەن تکلیفنی قبول ایتدی. بو قبول ایتیلگەن تقریرده اینه شونەی دیلەدر:

«روسیه‌ده یاشایدرغان بوتون ملتلەرگه روسیه‌دن آیریلوب مستقل دولت قورا بیلمەک حقی بریلیشی کیرەک... ملتلەرنینگ آیریلا بیلیش حقی مسئلەسینی، ملتنگ هر قاندای بر زمانده آیریلوب آیریلماسلیغینینگ موافقلیگی مسئلەسی بیلەن قاریشترماسلق کیرەک.

بو سوڭ مسئلەنی پرولەتار فرقه‌سی وقت وه شرائط ایچیگه قاراب پرولەتار صنفی وه اونینگ سوسیالیزم یولیده‌گی کورەشی منافعی نقطهٔ نظرندەن قاراب حل ایتیشی کیرەک.»

ایمدی ایندە بو سیاستنینگ نتیجەسی قاندای کوروب اوتو-رەمز؟ — حقیقتاده موسقوا ساویت حکومتی اوزینینگ یاناماسنده ملتلەرنینگ تعیین مقدرات حقلەرینی حتی روسیه‌دن آیریلوب کیتیشلە-رینی قبول ایتکەنینی اعلان ایتدی. فقط بونینگ بیلەن بر قاتاردا یەنه شو ساویت حکومتینینگ اوزی «روس پرولەتاری سوسیالیزم اوچون

کورەشدیگی بر دورده هیچ بر ملتنینگ آیریلیشغا حقی بولماغا-نلیغینی ده نشر وه اعلان ایتدی.

لەنین وه ستالین تاقتیقاسی اسمی بریلگەن آلداماچیلق منهملک نظریەسیچه اینگلتەرەده پرولەتار فرقه‌سی حکمرانلغی قورولغان کو-ندەن اعتبارا هندستانلیلەرنینگ بو حقلەریده یوقالغان بولادر.

بو لەنین-ستالینلەرنینگ آلداقچی وه متهم یوللاری جوده ئەلا-ستیقی توزولگەن. او، بر تامایدان آوروپا دولتلەری مستملکەلەر-یندەگی خلقلەرده اوزلەرینگه قارشو بر سیمپاتی اویغاتوب اولەرنی پرولەتار فرقه‌سینینگ مجادلەسنده یاردمچی قیلوب قازانیشلاریغا یارالغانی کبی ایکنچی تامایدان پرولەتاریاسی سوسیالیزم اوچون کورەشمەکده بولغان روسیه‌ده اوقراینا، قاقازیا، توركستان وه باشقا اولکه خلقلەری اوستنده روس پرولەتاریاسی حاکمیتنی تحکیم ایتەدر.

2.

بولشەویکلەرنینگ ملیت مسئلەسی حقنده‌گی ایکی قارار-لاریدا کوریلگەن توقتاب اوتیشیمیز لازم بولغان مسئلەنینگ باشقا موتقوادا بولوب اوتکەن XVI نچی فرقه قورولتاییننگ بو مسئلەگه یەنه کوریلگەن بیروب اوزون مناقشەلەر کیچیرگەنیدر. بو مناقشەلەرنی کوزدەن کیچیرگەن بر اوقوچی هیچ بر قیلق چیکمەسدن تعیین ایته آلا-دی، که بولشەویکلەر بو قدر اوزون مناقشەلەرده هم ایسکی قراقتیلا جانجاللارینی تکرارلاشدن باشقا ایش کورگەن بولمادیلار.

بو مناقشەلەرنینگ هەممەسی، فرقه پروغرامی وه حکومت سیاستنده (حقیقتده بو ایکیسی بر نەرسەدر) بو ملتلەرنینگ تعیین مقدرات حقله-رینی کوزدەتەدرگەن بر ماده توروشمی، تورمەسی مسئلەسی اوستنده کیته بولادر.

فرقه قونغراسی وقتنده ستالینگه ملیت مسئلەسی توغرالی بر نیچه یازولار بیریلگەن. او یازولاردا: «سوسیالیزم قورولوشی حر-

کیکه مانع بولیش وه بر قانچا آدملارده ضررلی ملی غرور وه ملی توبغونی اویغاتیشدان باشقا معناسی بولماغان مختار وه مستقل ملی جمهوریتلەرنی ساقلاب اوتوریشنك معناسزلیغی ، یازیلغان.

بو ملتلەر مقدراتی حقده‌گی «بوش سوزلەر» ، علیهدارلەرینك قاراشلاری „Sovetskoi Stroitelstwo“ مجموعه‌سینك 40 نچی نومروسنده توتسکی اسملی برینك مقاله‌سنده غریب بر شکلده ایضاح ایتیلگەن. بو ایسکی جانجالی قوزغاتوچیلارغا فرقه قورغاسنده ستالین اوزی وه «پراودا» غازیتاسی (26–27 ایول نومرولەری) مفصل جوابلەر بیره‌در.

توتسکی Totski بو مستقل ملی جمهوریتلەرنك هممه‌سنده ، «کیچیك خلقلەرنك عملی بر معناسی بولماغان رسمی اسمده‌گی استقلاللارلەردن باشقا بر نرسه» کورمه‌گەنینی ، سویلەیدر. سوگره‌ده او کنتی ساویت استقلالینك بو کیچیك خلقلەرنك اقتصادی ، اجتماعی وه حرثی انکشافلەرینگه هیچ فائده کیترمه‌گونینی اثبات ایتمه‌کچی بولادر.

توتسکی وه اونك فکرداشلەری («ساویتسکویه ستروئیتلستوو» مجموعه‌سینك تحریر هیئتیده اوتلەرنك ایچندەدر) ، بوتون مناقشه‌لەرنده‌ن شونداغ نتیجه چیقارماقچی بولادرلار:

«ایندی بر معناسی بولماغان هم‌ده سوسیالیزم قورولوش نقطهٔ نظرنده‌ن ضررلی ایکه‌نلیکی کورونوب توردگەن بر نرسه‌نی ساقلاب اوتوریش یارامایدر». باشقا سوز بیلەن ایتکه‌نده او کشیلەر «بوکونگی مستقل وه مختار ساویت ملی جمهوریتلەرینی تارقاتوب یوباریشنی لازم تاپادرلار».

ستالین وه اونك «پراودا»سی ایسه ، طبیعی ، ایسکی معلوم سوزلارینی چالوب موسقوا حکمرانلغی طرفیدن حقیقتده «ملی ساویت جمهوریتلەری» استقلالینگ ایتگه آشیریلغانلیغینی اثبات ایتمه‌کچی بولوب یلتیتوب یوره‌درلەر.

بز او «مستقل ملی ساویت جمهوریتلەری»نك قیمت وه اهمیتلەرینی جوده یاخشی بیلەمز. بولەرنك هممه‌سی بوش ، معناسز بر «سوز کیلیش»دن باشقا بر نرسه ایمەس. ستالین وه عموماً بوکونگی حاکمیتی قولیدا توتوب تورگەن روس قوموینست فرقه‌سی اکثریتی ، دائم ملتلەرنك تعیین مقدرات حقی مسئله‌سنده‌ن بحث ایتدیکلەری حالدا ، اوزلەری او حقنك ایتگه آشیریلیشینك آنگ قوتلی دوشمانلاریدر. اونگچونده بوکون ستالین وه اونك طرفدارلەری بیلەن اعتراضچیلەری آراسنداگی تارتیشمالاردا 1917 نچی یلده‌گی قوروق «دعوی» جنگ‌ه‌نك دوامیده‌گنه عبارتدر.

بز ، حقیقی تورکستان استقلالچیلاری وه تورکستانگ روسیه‌دن بوتونلەی آیریلیش طرفدارلەری ، بوکونگی تورکستانده‌گی «ملی» ساویت جمهوریتلەرنده اوز ملی ایده‌آلیمزنگ کولگه‌سینی هم کورمه‌یمز. بزنگ ملی پروغرامیمز نقطهٔ نظرنده‌ن بوکونگی شرائط آستنده تورکستانگ آیریم بولوملەری — تورکمنستان ، قازاغستان ، تاجیکستان ، اوزبکستان ، قرغیزستان ساویت جمهوریتلەری بولدیمی ، یوقسا قازاق ، اوزبك ، قرغیز ، تاجیك ، تورکمن رایون وه یا اوکروغلاری آتالدیمی — فرقسزدر. باری بر اولەرنك هممه‌سیده اورتا آسیا بیوروسی وه یا باشقا بر اسم بیلەن موسقوا اداره‌سینك دیکتاتوراسی آستندا بولادر.

توتسکی وه ستالینلەر آراسندا ساویت حکومتینك ملی سیاستی اوستنده بولغان وه بولادرغان مناقشه ، تارتیشمالار بزنی ذره قدر هم توشوندرمه‌یدر. ستالین سیاستی هیچ بر زمان بزنی سویوندیرمه‌گەنی کبی توتسکی پروپه‌کتینك اوتوب کیتیشیده بزنی هیچ آجیندرا آلمایدر.

طبیعی توتسکی نظریه‌سی بیلەن ستالین تاکتیکاسی آراسندا فرق باردر. ستالین تاکتیکاسی جاری بولغان زمان ملی رایونلاردا آیتوقنا بزنگ تورکستانیمزده ملی توبغو وه روسلەرگه قارشو ملی غرور

Abdulvahap Kara

آجتراق يوللار بلەن انكشاف و تكامل ايتە آلور. توتسكى نظريەسى قازانغان تقديردە ايسە، بو ملّى انكشاف باشيرين يوللار قيديريش مجبوريتيندە قالغان بولادر. فقط اساس اعتباريلە بزنينگ ملّى غايە و قوزغالوش كورەشيمز نقطۀ نظريدەن توتسكى نظريەسى بلەن ستالين تاكتيكاسى آراسيدا بر فرق يوقدر. ملّى مسئلەنى پرولەتار ديكتاتوراسى منافعيگە تابع توتيش فكريندە اولارنينگ ايكيسىدە بردرلار. بز ايسە مسئلەنينگ بوندای قويليشيغا اونكور قارشومز.

مشهور قومونيست شالوا ايلياوانينگ شهادتى بويينچە توركستان كبى اوز پرولەتارياسى بولماغان اولكەلردە ملّى منفعتنى پرولەتار سنفى منفعتيگە تابع توتيلگەنيني عملدە كوروب تورەمز. بو سياست «مسئلەگە جيلك كەسەلى بلەن آغريغان حاكم ملت نمايندەلەرى»(*) نينگ بوتون اولكە خلقينى اياق آستيغا آلوب ايزيش، تالاشلاريندان باشقا نيچە بيرمەيدر.

تكرار ايتەمەن، كە بولشەويكلەرنينگ او «اوسنى ياتراق ايچى قاتراق»، «كاغذدەن يسمە» جمهوريتلر مسئلەسى حقدە اوز آرا مناقشەلرندەن قطعاً متأثر بولماسمز گيرەك ايمەس. بوندای جمهوريتلەرنينگ تارقاتيلشى هم پروتەست ايتوب اونورينگە آرزيمايدر. بو حقدە اعتراض ايتش بزنينگ ملّى پروغراميمز نقطۀ نظريدەن بو جمهوريتلەرگە اهميت بيرگەنيمزنى كورسەتەدر...

يوق، بز او «مستقل»، «مختار» يلمەيمەن يەنە قانداى ياتراق صفتلار بلەن بيزەنگەن، عملدە هيچ بر معنا و اهميتى بولماغان «ملّى» سوويت جمهوريتلەرىگە ذرە قدر عام اهميت و قيمت بيرە آلمايمز. بزنينگ پروتەستمز آنگ آول — يورتيمزنينگ زور بلەن روس

(*) يعنى بر قومونيست طرفيدەن سويلەنگەن بو سوزنى آكمل اكرام موسقوادا XVI فرقە قورولتايندە (30 .VII .1) نقل ايتەدر.

پرولەتارى حكمرانلقى آستيدا توتولوب توريلگەنيگە — قارشو بولادر.

بز آنگ آول — يورتيمزنينگ روس حكمرانلقيدان، شكلدەن قطعى نظر، قوتولوب اوز مقدراتيگە ايگە بولوشيغا توسقونلق قيلوچيلارغا — قارشو پروتەستمزنى بيلديرەمز.

بولشەويكلار اوز آرالاريدا بريبرلرى بلەن تالاشوب تارتيشسينلار. بز اولارنى بر ياناغا قويوب، هەممەدەن آول، بوتون كوچمز بلەن اوز ملّى غايەمزنينگ تحققى و حقيقى ملّى استقلاليمزنينگ ياراتيلشى اوچون كورەشەمز.

م.چ.

آلمان محررلەرينينگ توركستان تأثراتى

(برلين، آوغوست)

«توركسيب» يولينينگ آچيلشى ياراميغا موسقوادا كى اجنبى مخبرلەرنينگ اشتراك ايتەبيلشلەرى، موسقوادان چيقگە، آيروقسا توركستانگە، يارا آلمايدرغان آلمان مخبرلەرى اوچون كەتەكە بر فرصت ايدى. بو نادر فرصتنى قاچيرماق ايستەمەگەن مخبرلەر بيرەگە ييغيلاشوب، حكومتنينگ «مخصوص ترەنى» دە، فرقە مرحمتلەرى، فرقە نمايندەلەرى، ايشچى و كيلەلەرى و روس جورناليستلەرى بلەن بيرلكدە، آپريل سوڭيدا، موسقوادان آيانبو لاقتا تاماندا چيقانلار ايدى. آلمان مخبرلەرينينگ موسقوا مرحلەلرى بلەن بيرلكدە قيلغان توركستان سياحتلەرى اثناسندە كورگەن و سيزگەنلەرى، بارچە شايان دقتدر. بو «معقول» سياحتلەرنينگ يورتيمزدەن آلغان تأثراتى، مخبرلەرنينگ اوز امضالارى بلەن، آلمانيانينگ بويوك غازيتا و مجموعەلرندە باسيلوب چيقدى. بو مخبرلەرنينگ اوز كوزلەرى بلەن كورگەن و سيزگەنلەرينى، حتى آلمان محلى غازيتالاريدا خلق آراسيغا تاراتيشلارى، طبيعى، آلمان افكار عامەسينينگ

Abdulvahap Kara

بویوك حرفلەر بلەن «روما پاپاسی وە قاپیتالیست دنیاسیگە جاراپا «تورکسیب»نی آچامز» دیب، یازیلغان «حکومت ترەنی»گە کیریب یەسلەنیب آلادرلار. بو سیاه پروپاغاندیستلار یەنەك واقتیدا اوتوروب آشارکەن، «اورتاق غارسون» (دستورخانچی) پردەلەرنی توشوروب، بولەرنینگ تینچەن کورینمەسلیکلەری اوچون تیبیر کوریشنی هم اونوتمەیدر.»

«اوروپەدە بولغانی کەبی توركستاندە هم اوتەمیوتدە «یوقاریدا اوتورگەنلەر»گە یاخشی کورینمەکچی بولغانلار تاپیلادر. بیرەدە بو یل بولماسا کیلەسی یل احوال بولکی توزەلەجك دیگەن خیالنی تاشیب یورگەن شخصلەردە یوق ایمەس» کەبی جملەلەرنی اوقیمز.

جنوبی آلمانیانینگ اڭ بویوك غازیتالاریدان سانالغان „Kölnische Zeitung" دە ایون سوگلەریدەگی نومرولەریدە مخبرینینگ تاشکنتدە اوتوروب یازغان اوچ اوزون مقالەسینی نشر ایتدی. بو مقالەلەردە چار وە ساویت حکومتینینگ توركستاندەگی سوغاریش وە پاختا سیاستیگە عائد کوب نرسەلەر یازیلغان. محرر ساویت حکومتینینگ توركستاندەگی بیر اصلاحاتی، سوغاریش، پاختا، غەللە وە تیمیر یول سیاستلەری توغروسیدە قیمتلی معلوماتلار بیرگەندەن کیین، مقالەسینك بیر ییریدە، هر بیر توركستانلینینگ دقتینی مطلقا جلب ایتەدرگەن شو توبەندەگی جملەلەرنی‌دە یازالمای کیچە آلالغان: «ایمدیگە یینگەن توركستان-سیبیریا یولینینگ باش وظیفەسی، شمالی ولایتلەردە، غەللە تدارکینی آسانلاشترماقدر. موسقوا اقتصادی سیاستی نقطهٔ نظردەن بو یولنینگ اهمیتینی الك توغری. آما توركستاندەگی بو کونگی سوغاریش، غەللە، پاختا وە تیمیر یول سیاستلەریگە

محلی مستقل (۱) جمهوریتەلەرنینگ منفعتلەری نقطهٔ نظریدەن قارالسا،

او زمان بو سیاستلەر بو اولکەنی موسقواغا باغلاغان قیزیل کاناپك

توركستان بلەن یاقیندان قیزیقغانینی کورسەتەدر.

یوقاریمز وە خلقمز حقیدە آلمانیا غازیتالاریدا یازیلغان بو مقالە وە باسیلغان رسملەرنینگ بعضیلەری بلەن «یاش توركستان» اوقوچیلارینی بیر آز تانیشتوروب قویماقچیمەن. اوقوچیلارمزنی کوب جارچاتماسلق اوچون مقالەلەرنینگ جغرافی، اەتنوغرافی وە تاریخی معلوماتلارینی تاشلاب، یالغوز توركستاننینگ حاضرگی احوالینی کورسەتەدرگەن یرلەرینی گە نقل ایتمەك بلەن اکتفا ایتمەکچیمەن.

„Vossische Zeitung" مخبری، آپریل آخریدا، آتایو لاقدان یازغان مقالەسیدە: «... موسقوادان اوزاقلاشدیقچە آزوق-آوقات مسئلەسی قیینلاشادر. استانسیولاردا قازی، اەتمەك (نان)، توخوم، جیغارە (پاپیروس) کورمەیسز. بوقەندەر یوق. فقط دیوارلەریدە ایسکیەدەن قالغان دیر نرسە بویورمەسەڭن مانا بایدا اوتوریش یاساقدر، دیگەن جملەگە کوزکز کوب اوچرەیدر. لاکین بو-کونگی بوقەندەردە بویورەجك بیر نرسە یوق! فقط کە استانسیولاردا خدمت ایتوچیلەر یالغوز «کەرتوچکە» بلەن بعضی بیر نرسەنی آلا بیلەدرلەر، باشقالار هیچ.

«تورکسیب» یولیگە یاقینلاشغان سایی «حکومت ترەنی»نینگ «پروپاغاندا ترەنی»گە ئەیلەنیشینی آچیق کورەسز. حکومت وە فرقەنینگ رسمی پروپاغاندیستلاری واغون ییرەزەسیدەن دەموغوزیك بیر توسدە، قیزغین نطقلەر سویلەب استانسیولەگە توپلانگەن مأیوس، متردد، ضعیف عقیدەلیلەرنی آوویتماغا تیریشەدرلەر... هر تامانیدا توشکونلك... دهقانلار یولسیزلقدان، ایشچیلەر اویسزلکدەن شکایت ایتەدرلەر. بو فریادلار، کوینچە یاشیرین، بعضاً یاواشچا، یەینی کیلە قیزغین وە هیجانلیدر. فقط حکومتنینگ ایپچیل پروپاغاندیستلاری باشی ئەیلەنترجی استاتیستیقلار بلەن بو مأیوس خلقنی آوویتماغا وە دنیاقیدا بختلیراق کونلەر کیلەجەگینی قاندیرماغا اورینەدرلەر. جاوراپ جارچاتقان سیاه پروپاغاندیستلار، توبەدەگیگە

Abdulvahap Kara

عینی مقاله‌ده باسماچی حرکتیده‌ن هم بحث ایتلگه‌ن. بو محررنگ قناعتیچه «ساوت ده‌وریمی وه قیزیل روس عسکرلریگه قارشو بوکونگیچه توقتامای کوچلی مقاوت کورسه‌تیب کیلگه‌ن تورکستانده‌گی باسماچلیق حرکتی، مارقسیستلارنگ یازغالارچه، اجتماعی اساسگه باغلانش توغری ایمه‌س. بو حرکت، روس قیزیل قولونیزاتورلاری بله‌ن تورکستانلیلر آراسیداگی ملی مخالفلار-دان یوزه‌گه چیققاندر.»

بو مقاله‌ده باسماچلارنگ، افغانستانداگی بوخارا امیری هم تورکستان مسئله‌سی بله‌ن یاقیندان قیزیقادرغان آوروپا دولتلر-یده‌ن، یاردم آلادرغانلاری تخمین قیلنغان. برچه بو تخمین توغری بولماسا کیره‌ک.

"Kölnische Zeitung" محررینگ، مایدا، تاشکندده‌ن یازغان III نچی مقاله‌سی مذکور غازیتانگ 30. VII. 30. تاریخلی ایرته‌له-بکی نومروسیده نشر ایتلگه‌ن. معارف وه مدنیت ایشلریگه حصر قیلنغان بو اوزونگه مقاله‌نگ باشلاویچی شایان دقتدر: «بوخارادا 15 نچی عصرده‌ن قالغا حشمتلی بر مدرسه‌نگ صنعتکارانه کوک دیوارلریغی «علم ایزله‌ش هر مسلمانغا واجبدر» سوزلری بیسه‌تیلیر ایکه‌ن بولشه‌ویکله‌رده‌ن بخشینگ، قارانغو وه جهالتده‌ن قورتو-لیش فکریغی بو اولکه‌گه یالغوز قوموونیزم کیلتیردی» دیب ادعا ایتیشله‌ری یاکلیشدر. بو مقاله‌گه کوره، شهرده‌گی مکتبله‌رنگ یوزده‌ن ایللیسی ساوت مکتبله‌ریدر. مکتب یاشنداگی بالالارنگ اورتا حسابله یوزده‌ن 35 ی بو ساوت مکتبله‌ریده اوقیدرلار. مسجدلر مکتب، قلوب وه چایخانه‌لرگه ایلنه‌تیریلگه‌ن. عراقلرده لچینگه رسمی آسیلغان. تاشکند ایسکی شهرده‌گی تاریخی بر

(1) «Kölnische Zeitung»نگ 30. VII. 30 تاریخلی 407 نومروسیگه قاراالگز.

مسجدنگ حولیسیگه لهنیننگ هیکلی قویلغان. (بو «بکلر بگی» مدرسه‌سی بولسا کیره‌ک).

چار حکومتینگ مسلمان مطبوعاتیگه قارشی اجحاف ایتلگه‌نده‌ن کیین «انقلابده‌ن بورون تورکستانده تورکچه فقط ایکی گه غازیتا چیقاردی. بو ایکی غازیتادا 1905 اویغانیشیدان اعتباراً فعالیتگه باشلاغان تورکستان یاش منورلری حرکتینگ فکر تارقاتوچیسی ایدی» دیله‌در. بوکون یوزیمزنگ هر تامایدا، بر کوب شیوه-لرده، چیقماقدا بولغان ساناقسز «ملی» غازیتالارنی کورگه‌ن محرر، انقلابده‌ن سونگ تورکستانده «ملی» غازیتاچیلقنگ ترقی ایتکه‌نلیده‌ن، بحث ایته‌در. "Kölnische Zeitung" محررینگ اوزیگه هم بلگیلیدر، که تورکستان انقلابده‌ن بورون بر گه والی تاما-یدان وه یالغوز تاشکنده‌ن اداره قیلنور ایدی. او زمانگی بر گه روس والیسیدا حکومت بیوروقلارینی، پترسبورغنگ آرزولارینی خلقگه تاراتیش اوچون «تورکستان ولایتی گه‌زیتی» دیگه‌ن بر گه غازیتا بله‌ن اکتفا ایتگه‌ن ایدی. حالبوکه بوکونگی روس اداره‌سینگ سیستمه‌سی وه شکلی بوتونله‌ی باشقاجادر. تورکستان ساناقسز ولا-یتلرگه بولینگه‌ن. «مستقل ملی جمهوریت» آتالغان بو هر ولا-یتنگ اوزیگه مخصوص، موسقوادان بلگیله‌نگه‌ن، برده قیزیل والیسی بار. هر قیزیل والینگده، نطقلریغی، بیوروقلارینی وه تابع بولوندوغی مرکزی حکومتینگ آرزولارینی تاراتقوچی مخصوص غازیتاسی بار. برچه تورکستانده، انقلابده‌ن سونگ تورکچه غازیتالارنگ ساناقچا آرتیشینگ معناسینی مهنه روس اداره‌سینگ بوگونگی شکلیده قیدیریش کیره‌ک. (*) تورکستانلیلر آق والینگ تورکچه «تورکستان ولایتی» غازیتاسینی هیچ بر وقت «ملی غازیتا» دیب آتیماغانلار وه بوگونگی قیزیل والیلارنگ تورکچه غازیتالا-

(*) توبه‌ده «تورکستان شهرلری»، ایچنده یازیلغان «ملی نشریات وه مطبو-عات»گه قاراالگز.

رێبونده «ملی مطبوعات» قاتاریدا سانالماباچاقلاردر. محترم آلمان محررینینگ تورکستانده‌گی بوکونگی غازیتاچیلقنی «ملی مطبوعاتنینگ ترقیسی» دیب آتاشی البته او افندینینگ «ملی مسئله»نی آنگلامالماغانلیغیدان ایمه‌س، هر حالدا تورکستانلیلارنینگ تیلینی وه «ملی بلادلاری کللارینی» آنیق بیلمه‌گه‌ندین بولسا کیره‌ک. بیز، «مطبوعاتنینگ یالغوز شکلیچه ایمه‌س، مندرجه اعتباری بیله‌نده ملی بولیشینی ایسته‌یمیز.» عینی مقاله‌ده رسمله‌رنینگ تورکستانده تعلیق ایتکه‌ن انقلابی اصلاحاتی حاقی شو جمله‌لر بیله‌ن خلاصه قیلادر: «ساویت حکومتی بای، بیلک وه سوداگرلرنی اوی وه مهمانخانه‌لریده‌ن بوشاتیب قولاب چیقارغان وه اولارنینگ اورنیگه توقول روس ایشچیلارینی یرلشتیر-شرگه‌ن... تورکستان که‌بی مدنیت اوچاقیدا تاریخی وه قبیلی ارثلار تخریب ایتلمه‌که‌ده‌در... بر نیچه عصرلق تاریخی بر بنا یوزلیب بیرینگه ته‌ین هیکلی اونتوزیلغان... ته‌ین رسمله‌ری احتمال روس مجازینی «Ikone» افاده ایته بیلرلر، لاکین ته‌ین رسمله‌ری، گلمله‌ری آتوب تاشلاغان مسجدلرنی یه‌نه‌ییش اوچون قولادا بیله بیلمه‌س...»

بو یرده آلمان محررینینگ یوزیمزده کوره‌گه‌ن وه سیزگه‌لله‌ن دیمه‌ن یه‌نه بریسینی یازماسدان اوته آلمایمه‌ن. بوده محررینینگ، اول-بیلک بالالارینینگ روسچه‌ده‌ن ترجمه قیلغان انقلابی شرقیلارینی اوقورگه‌ن، آلمان تاثرایدر.

«اوزبیک یوبیرله‌ری آتا تیلله‌ریده روس انقلابی مارشلارینی اوقیدرلار. بو بالالاردا بو آهنگ اوچون نه قولاق وه نه‌ده تاووش یاراتیلماغان... تینگله‌مه‌گر عینیله حبشی بالالارینینگ یونجاله شرقیله‌ری اوقوشلاریدا اوخشالمس» دیدر. بو حساس آلمان محرر-ینینگ شو تاثراتی تویا توغری. تورکستان بالالارینینگ قولاقلاری روسنینگ نه کیچه‌گی «بوزه» تساریا خرابی اسگه وه نه‌ده بوکونگی

«انقلابی مارشلاری‌غا اولچالوب یاراتیلماغان. روسلارنینگ بو ایکی توزلو آهنگی‌دا ترکه یوتوتله‌دی یات. بزنینگ تاووشلاریمز یه‌نسلک بو آهنگله‌رینگه بوکونگیچه اویمه‌گه‌ن وه بوکوندن کیین هم اویمه‌یه‌جه‌ک...

توتوقجیتوس روس وه آلمان بالالاریغا قاندای یات بولسا، حبشیلان کلیساسی شرقیله‌ری حبشی بالالاریغا قاندای یتکانه بولسا، یوزلیده ملی یرولله‌لاری بولماغان تورکستانلیلارگه‌ده موسیقانینگ یرولله‌لار تربه‌سی» دیگه‌ن نه‌رسه‌سی شونچه یاباتجیدر.

بز یه‌نیسه‌نی آتالماچاقیمز بو یات تربیه بیله‌ن اوریتوب یاساق دنیا بزگه قولاقسز وه تاووشسز دیه‌جه‌ک. بزچه خلقمزنی کور وه ساقاولقدان ساقلاباچاق ساغلام بر یول بار، اوده «ملی تربیه»‌در.

یاش تورکستانلی.

که‌ره‌نسکی وه تورکستان ملی حرکتی

I.

بوروتقی روسیه موقت حکومتی رئیسی که‌ره‌نسکی، روسیه استیلاسیده‌گی غیری روس ملتلر مسئله‌سیده، مهاجرتده یوردگه‌ن آتاقلی روس سیاسیله‌ری آراسیده مخصوص بر اوروننی توته‌در. وقتیله او کنی بریلک یوریمیز تورکستانده که‌ته‌گه شهرت قازانغان ایدی. اونینگ 1916 نچی یلی روسیه دولت دوماسیداگی مسلمان فراقسیونی باشلوغی مرحوم قوتلوغ محمد میرزا توکل بیله‌ن بیرگه تورکستانلیگه قیلغان سیاحتی، تاشکند، آندیجان وه نهایتده دولت دوماسی منبریده‌ن بوتون تورکستانی عصیان ایتکه مجبور ایتکه‌ن چار حکومتی سیاستینی تنقید ایتوب سوزله‌گه‌ن آتشین نطقلری که‌ره‌نسکی‌نینگ اسمنی یالغوز تورکستانده ایمه‌س، ایکی روسیه استیلاسی آستیدا بولغان بوتون تورک اولکه‌لریده مشهور قیلغان

Abdulvahap Kara

ایدی. او زمان چارلقنلک قارا ظلمی آستیدا ایزیلب یاتقان بزلەرگە
کەرەنسکی‌نلک «انقلابی» یلدیزی یالتراب کورونگەن ایدی.
مەن مرحوم قوتلوغ محمد میرزا بلەن کەرەنسکی‌نلک تورکستان
سیاحتندە بر گە یورگەن ایدیم. کەرەنسکی نطقلەرینلک یالغوز عمومی
مضمونینی گە ایمەس حتی آیریم یرلەرینی هەم هەلیگەچە، اصلیچی
کەبی، ایسیمدە ساقلاب کیلەمەن. محافظەم یا گلیشقان بولماسا 1916
نچی یلنلک 22 نچی آوغوستندە کەرەنسکی آندیجان مسجد جامعی
حولیسیدا تورکستانلیلار بلەن روسلەرنلک توستلق، برادرلکلەرندەن
حرارتلە بحث ایتکەن ایدی. او نطقندە چار حکومتینلک یوروتمە کدە
بولغان مستبد سیاستندە روسیە دەموقراتیەسینلک هیچ بر مسئولیتی بولما-
غانینی، روس دەموقراتیەسینلک دولت حاکمتی توغریدەن توغریگە
خلق کتلەسینلک اوز قولیگە اوتیشی اوچون کورەشمەکدە بولغانینی
وە تورکستانلیلەرنلک هەم روسلەر بلەن برابر حق وە حقوقدەن
فائدەلەنیشلەری کیرە کلیگینی سویلەگەن ایدی.
بر هافتا سونگرا تاشکەندە بولغان بر ضیافتدە یەنە شوندەی بر
نطق سویلەب، روس دەموقراتلارینی، تورکستان یرلیلەرینلک حقلە-
رینی مدافعە یولندەگی دەموقراتی وظیفەلەرینی اوتی آتادیقلاری
بلەن، عیبلەگەن ایدی.
مەن یەنە کەرەنسکی‌نلک 1916 نچی یل نویابرندە، پەتەربورو-
غدە، اوز اویندە بزنلک دالا قازاقلاری نمایندەلەری بلەن بولغان
مذاکرەسینی‌دە عیبلە ایسلەیمەن. طورغای و لایتندەن کیلگەن وکیل
لەر، دالا تورکلەرینلک ایشچی یریگە اون میگ تکین آت یر-
یشلەری حقدە حکومت بلەن اولار آراسیدا کەرەنسکینلک واسطەچیلق
ایتیشینی اوتینگەلەر ایدی. کەرەنسکی اولەرگە «مەن سزگە
یوندای بر تکلیفدە بولوتماقنی توصیە ایتمەیمەن. روس حکومتیگە
ایناتوب بولمایدر. او سزنلک آنگرنی‌دە آلار، سونگرە ایشچینی‌دە
ایستەر» دیگەن ایدی.

بو کەرەنسکی سوزلەرینلک وکیللەرگە قیلغان تاثیرینی سویلەب
اوتریشگە حاجت یوق. سونگیش میدانلارینداگی روس عسکرلەرینلک
یینگیلیشی بوتون صحرالاردا سەوینچ، هیجان وە دعالەر بلەن تعقیب
ایتیلە باشلاغان ایدی. کەرەنسکی‌نلک سوزلەری بزنلک یوردندە ایسکی
روس حکمرانلق علمبدارلارینلک روحلەرینی قوتلندیرمەکلە برابر،
خلق آراسیدا، روسیەنلک بویوک جهان اوروشیدە هزیمتگە دوچار
بولیشلی تلەگوچیلەر قاتارینی کوچەیتریشگە سبب بولغان ایدی.
فیورال انقلابی کیلدی. کەرەنسکی حکومت باشندا. تورکستان-
نلک نورلو یوزچە کلەرندەن اونگە تبریک تیلگراملاری یاغدی.
روسیەدەگی انقلاب حرکتلەرینلک ایچ یوزینی بیلمەگەن تورکستان
خلق کتلەسی انقلابی نطقلەرینی ایشیتدیکی کەرەنسکی‌نلک حکومت
باشیغا کیلگەنینی ایشیتکەن آندایاق اونلک بوتون روس چارلقی ایمیە-
یومنی ییقغان انقلابی حرکتلەرنلک باشلوغی دیب اویلەدی. مەن
کەرەنسکی‌نلک فیورال انقلابی آیتوقسا اوزگەریشنگ سەنەیرگەچە
بولغان قسمدە تورکستاندە مخصوص بر شهرتگە ایگە بولغانینگ
اصل سببی.
II. اوکتابر انقلابی توغولدی. کەرەنسکی مهاجرت ایتمەککە مجبو-
ریتدە قالدی. نە ایسکی فیورالگە قدر بولغان وە نە هم فیورالدەن
کیینکی روسیە بار. آلدیمزدا یالغوز بولشەویک روسیەسی گە تورە-
دە. فیورال انقلابینی میدانغە کیترگەن هەم اونی ییقیتقان ایسکی
انقلابچی روس دەموقراتی هەم یوق. یالغوز بر بریگە دوشمان،
بربری بلەن تارتیشماقدا بولغان آیریم دەموقراتلار وە دەموقرات
غروپلاری گە بار. کەرەنسکی‌نلک اوز فرقەسی توزگە بولینگەن.
بو غروپلاردان بریسینلک باشلوغی بلەن آرالاریداگی مناسبتنی
کەرەنسکی، وقتیلە بز بریمزگە قارشو یاردیلارمز، دیب‌دە
تصویر ایتکەن ایدی.
ایسکی روسیە ادارەسندە بولوب انقلابدەن سونگرە مهاجرەگەن

Abdulvahap Kara

وه قیلیندان روس بولشهویکلهری نامایندان تویلاتوب اداره ایتلمه کده
بولغان ملتلهرنینگ روسلهر بلهن مناسبتلهری یهنهده یامانراق بولوب
کیتکهن. اوقراینا، قافقاسیا، تورکستان، ایدیل بویی، ههم قریم
تورلو دورهلهر کیچیروب بولشهویک روسیهسی بویوندوروغی آستیغا
کیردیلهر. بولهردهن ایککی آولکهسی بر قانچا وقت مستقل یاشه-
دیلهر. تورکستان بلهن باشقالاری ایسه مختاریت دورهسینی یاشا-
ماکهن بولشهویک روسلهر نامایندان بوغیلدیلار. بودیبیز تورکستان-
نینگ روس قیزیل عسکرلهری نامایندان «ایککینچی دفعه» استیلا
ایتیلگهنینی وه بو استیلانینگ ههر بر انسانلیق معاملهسی حدودی
خارجیدا بولغانینی بوکون هیچ کیم حتی بولشهویکلهرنینگ اوز-
لهری ههم آرتیق یاشیرمایدیلار. بو روس عسکری، ایشچی وه دهقان-
لارینینگ تورکستان خلقیگه قارشو قیلغان جیوانلقلارینی کوروسهته-
تورگهن چینگیز مثاللهری دلیل وه وثیقهلهر بلهن کیلتیرمهک ممکن.
روس بولشهویکلهرینینگ تورکستانی آچ قویوش اوچون یوروتکهن
«آچلیق محاصره» سیاستلهری یوزیندهن تام بر میلیون بر یوز اون
توزت مینگ تورکستانلی قیریلدی. 1917 نچی ییل تویلیرده‌گی او-
جینچی سویتلهر قورولتایی تورکستانلیلارنی اداره ایتیلهریگه یاقیلا-
شرمالیقلرنا قرار بیردی. روس عسکرلهری تیغ یاشاب تورگهن
«گاهسز تورکستان قیشلاقلارینی قیلیچیدهن کیچیردیلهر. روس
موژیکلاری چاروهچی قازاقلارنینگ ماللارینی تاریتیب آلیشقا بر
«قانونی» یول تاپیش نچی بلهن کوچ اولترگهن یوللار اوستیگه
«آزیلار اویهسینی» قوروب اولتوردیلهر. مهنه بولهر تورکستانده ملی
قوزغولش حرکتینگ کون کوندهن آرتیشیغا سبب بولغانلار.
سویت قورولتایلارینینگ بیرسنده (غالبا X نچی قورولتایده) تور-
کستان نمایندهلهری روسلهرنینگ قبول ایتیلهن آلالسلق درجهده بولغان
جیوانچه حرکتلهرندهن شکایت ایتکهنلهر ایدی. او زمان ستالین‌ده
بوی جوبون مبالغه بر ینچی دفعه پرولیتار انقلابینی باسدهگهن بویولا

روس اورونی نمایندهلهرینینگ حقلی تکبرلیگی «دیب اعتراف ایتکهن
ایدی. تورکستان ملی حرکتینگ اساسلارینی عین زمان جیدده
قیدیروب بوش خیاللهرنی اویلهب یورگهن کهرهنسکی کهبی بعضی
روس دهموقراتلارینینگ بو قاقلار اوستیده بر آز فکر یوروتوب
کورینلهرینی ایستهر وه توصیه ایتهر ایدیم.
III. یهنه کهرهنسکیگه قایتوب کیلهیهن. باشقالارینینگ «اوزگه-
روب» کیتگهنلیکلهرینی، کهمچیلیکلهرینی تنقید وه تلبه ایتوب او-
تورگهن کهرهنسکی اوزینده کیلهرنی کورمهک وه بیلمهکده ایسه
مهیدن. کهرهنسکینینگ تورکستانده حقیقی دهموقراتینگ اولچوسی
بیلیتهدهن کوبدهن کیچیوب قویغانلیغینی، کورووایکینگه — او-
نینگ تورکستانده‌گی سیاستینی تقدیر ایتوب — یازغان مدحیهسی
کوروسهتوب تورهدر («دنی» غازیتهسینینگ 15. 3. 25. تاریخلی نومری-
سنده). 1926 نچی ییلی کهرهنسکی بلهن «دنی» ادارهسینده کوروشکه-
نیمنی اونوته آلمایمهن. یولاسیقا کیردم. کیرمهس کهرهنسکی مهنی
شوندای بر سوال بلهن قارشولاغان ایدی:
«آلهکساندر وارهنینگ نطقینی اوقودینگیزمی؟»
مهن: «اوقودیم» جاوابینی بیرگهنده، کهرهنسکی: «مهنجه او
کیشی اوز وظیفهسینی کاریدهن چقیب کیتکهن» دیدی.
مهن درحال کهرهنسکیگه، اوزینینگ الدیجان مسجد جامعی
حولیسیده سویلهگهن نطقینی وه پهتهربورغده‌گی قازاقی نماینده-
لهری بلهن بولغان مصاحبهسینی، ایسلهتدیم.
کهرهنسکی بر آز اویلهگهندهن سونگ «بو نطقمی؟ قاندای
احتیاط بولیشی کیرهمک!» دیدی. شونینده دیمهک لازم، که عندجیبی
والیسی وه فرانسوز سوسیالیست فرقهسی اعضاسی آلهکساندر وارهن-
نینگ نطقینده بوروونغی روسیه انقلابی موقت حکومتی باشلوغینی قور-
قونالادرغان وه یا اونینگ هیجانیگه سبب بولالادرغان هیچ بر نرسه
یوق ایدی. وارهننینگ نطقی اونینگ فرانسوز افکار عامهسینگ شدلی

Abdulvahap Kara

تقبیح وه اعتراضلارینی کورسه هم، فرانسوز سوسیالیستلاری بر
طرفده تورسون، فرانسه‌نک رادیکال روحده‌گی دموقراتیسی عمو-
میتله اونی مدافعه ایتدی. هندچینده فرانسه حاکمیتی‌نینگ تایا-
نچیغی بولغان اوزی، ملتچی بوآنلاره حکومتیده بو نطقدن روس
مهاجری سوتسیالیست کره‌نسکی قدر جوجیمه‌دی. شو واره‌نینگ
نطقی اوشنده‌گی فکرنده‌ن بز بوکوننگی، «الله قویسا»،
کیله‌جه‌کده‌گی کره‌نسکینی پاختی بیلگیلیب آلامز. کره‌نسکی
بوکون اوزینینگ ایسکی انقلابی نطقلارینی بر «احتیاطسزلق» حتی
ایشه‌نه‌گز، «سیاسی بلاغت»گه بیتیشمه‌گه‌نلیکینگ اثری دیب‌ده
اعلان ایته‌در.

اوزینینگ «بیوروقراتیک آرشیبی» بوکوندن باشلاب حاضر-
لاب وه بوکونده هندچینی والیسینی دموقراتیک بر نطقی اوچون
عیبلاب اوتورگه‌ن کره‌نسکی‌نینگ، ایش باشیغا کیلسه تورکستانده
قانداي بر سیاست تطبیق ایته‌جه‌کچی بولوب یورگه‌نینی، تخمین
ایتش قیین بر نه‌رسه ایمه‌س.

IV. کره‌نسکی روسیه‌دن آیریلماقچی بولغان بوتون ملتلار تما-
یندلارینی، اونینگ اطرافیگه توپلانوب اونگه برابر «عمومی دمو-
قراتیک» غایه‌سی وه پرینسیپلاری اوچون کوره‌شه‌گه‌نلاری گناهی
بله‌ن، عیبله‌یدر. فقط اونینگ بو دموقراتیک پرینسیپلاری اوزی
سیکبن، سیکبن «بیوروقراتلق آرشیبی»گه ته‌یله‌نیب یاتادر. او
اوزی ایسه بو ناماتنی کورمه‌یدر وه کورمه‌لیکده ایسته‌مه‌یدر.

اونگه‌ن فیبرال انقلابی آلدیدا تورکستانده‌گی چارلیق روسیه-
سیگه قارشو بولغان فکر وه حرکتلارنی اوز نطقلاری بله‌ن قوزغا-
تشویق ایتوب یورگه‌ن کره‌نسکی، بوکون اوشال چارلیق روسیه-
سینی خطاسز بر ایده‌آل درجه‌سیگه چیقاروب آلغان.

اوشبو یل 23 نچی مایداگی «دنی» ویقیله‌سیدا سویله‌دیگی
نطقده کره‌نسکی شونده‌ی دیدر:

«روسیه‌نینگ مدنیت، حرث وه آفارتو میدانده‌گی ایشلاری،
باشقا آوروپالیلارنینگ اوز مستملکه‌لارنده بو یولدا آتقان کوب ایش
پاراقلاری بله‌ن اولچوناراق ماقیته‌یدر. تورکستانی هندستان
بله‌ن سالیشتیرینگ؛ طبیعی تورکستان هندستانده‌ن کوب کیچیکدر.
روسیه‌نینگ بو یرده‌گی «دولت ایشلاری»، شبهه‌سز هندستانده-
کیده‌ن ساغلامراق اساسگه قورولغان ایدی.» («دنی»نینگ 91 نچی
نومروسیغا قاراگز).

تورکستانی بعضی نقطه‌لارده‌نگه بولسا هم هندستان بله‌ن
قارشولاشتیروب کوره‌یلیک: چارلیق وه بولشه‌ویک روسیه‌سی تورکستان
خلقینینگ یرله‌رینی تارتوب آلدیلار وه آلماقدالار. اینگلیزلر هند-
ستانده بونداي ایشلار بله‌ن اوغراشمایدرلار. هندستانده اینگلیز
حکومتی کینگ ساحه‌لارنی سوغاره‌دی. تورکستانده ایسه روسیه سو-
غارماقچی اوبله‌دیگی یرله‌رده هم یرلی خلقینگ اوتریشینی آولدان
منع ایتوب قویه‌دی. عمومی اوزونلغی 40 مینگ کیلومه‌تره‌ده‌ن آرتیق
بولوب مملکتینگ هر تاماغا قان تامارلاری کبی یایلغان آریقلار
وه اونلارنینگ یاراتدیغی خلقینگ بیتمه‌س توکه‌نمه‌س خزینه‌سی
بولغان تارلا، بوستان وه باغچالار تورکستان خلقینک اوز آتریده-
کره‌نسکی اوز یورتداشی قیاز ملیالسکی‌نینگ «تورکستان ولایتی»
دیگه‌ن کتابینی یاپراقلاسا بو حقده آنق توغری معلوماتنی بیلیب آلادر.
هندستانده اینگلیزلر 30 قدر دارالفنون آچدیلار. یرلی تیل
وه ادبیاتلارنینگ تکامل هم انکشاف ملتلاری بو دارالفنونلار ایدی.
روسیه ایسه بزگه اوز تلیمزده ابتدائی مکتب آچیشغادا ساعده
ایتمه‌س ایدی. کره‌نسکی تورکستانده بر دانه‌گه بولسادا شونداي
مکتب کورسه‌ته آلسا ایدی. بوندن‌ده اوتوب روسیه بزگه ایسکی
مکتبله‌رمزده یه‌نگی اصول بله‌ن اوقوشیمزغا هم اذن بیرمه‌س ایدی.
او بالعکس بزنی «ایسکی اسلاویان» الفباسی اورگه‌نیشگه اوقوتیش
ایسکی اصولده اوقوب، جوروب پاتیشمز اوچون اوروتوب یاتاد

Abdulvahap Kara

ایدی. هندستانده، اینگلیزلەر یرلی مطبوعات وە نشریات ایشلەرینگ یاشلانیشی وە ترقیسیگە اوزغون وە یاردەمچی وضعیت آلدیلار. روسیە بر گە بوندای ایشلەر اوچون اذن هم برمەس ایدی. روسیە حکومتی تامانیدان مساعدە وە نشر ایتیلگەن بر گە غازیتا بار ایسە، اودە تورکستان ولایتی غازیتاسی، ایدی. غازیتانگ باشیدا کیم ایکەنلیگی کارەسنگی گە جودە یاخشی بیلگیلی بولغان میسیونەر اوستروئوموف توردە ایدی. روس حکومتینگ حرث، معارف وە مدنیت میسیونیگە خدمت ایتوچی بولغان بو غازیتا قاندای نەرسەلەر نشر ایتەر ایدی:

«ساماوار قویار آلدیدا قاندای دعا اوقیش کیرەك؟»

حضرت محمد علیه‌السلام ساماوار قویار آلدیدا شوندای دعا اوقیلسون دیگەنلەر... (تاشکنددە اوزبکستان دولت نشریاتی تامانیدان چیقاریلغان ضیا سعیدنینگ «اوزبیك وقتلی مطبوعاتی تاریخیگە مادەلەر» یاللاری، باملی اثریدەن نقل ایتەمەن).

بو یازولارنی «تولا» ساماوار فابریکالاری رەقلامی یرندە قبول ایتسەکز هم ماسقارا وە تحقیرلەدن باشقا معنا چیقمایدور.

تیمیر یوللاریدا، یوستە تلغراف ایشلەریدە، قانچا تورکستانلیلیقی ایشلەتەر ایدیلەر؟ کاشکی یالغوزگە تورکستانلی بولسا ایدی. هندستاندە اینە یوز مینگلەرچە یرلی تیمیر یول، یوستە، تلغراف ایشلەریدە چالیشادور. هندستانلیلەر اوچون مشکل بر حالدا مجادلە یوروتیش امکانی بار. فقط «هندستانگە نسبتا انباچە ادارە ایتیلگەن» تورکستاندەن 1916 نچی یلی، گەرەسنگی وە باشقا روسلەرنینگ ماقتاب ییرە آلدیقلاری کوروباتکین زمانیدا، تورکستانلیلەر روس ملتیدەن جالارینی ساقلاش اوچون خانیدا قاچیشقا مجبور بولغانلار ایدی. — دنیادە سویلەب اوتیشگە هم آرزیمایدورغان نەرسەلەر بار. روسیەنینگ تورکستاندەگی سیاستیدە مەنە شوندای سویلەب اوتیشگە آرزیمایدورغان نەرسەلەر قاتاریغا کیرەدور. آیتوقسا بر نەمە.

قرات، سوسیالیست کتبنگ او توغریدە سویلەب هەمدە اونی بر ایدەآل درجەسیگە چیقاریشی کولونچ کورونگەنی کەبی کارەسنگینگ بو یرسز اورونیشی عبلە چاقلغان آدمنینگ جولدە سو قیدیرغانیدا اوخشایدور.
(سوزگی بار)

جوقای اوغلی مصطفی

بیش ییللق پلان وە اونڭ تورکستانده تأثیری

بوکون ساویت روسیەسی خبالیرسیلەرینگ ذهنلەرینی مشغول ایتوب یاتقان بر مسئلە بار ایسە اودە بیش ییللق پلاندر.

بو پلاننگ، ساویتلار روسیەسینی ایمدیدن حاضرالقدان قوتقاریش اوچون کورولگەن سونگ تدبیر بولغانلیغی سویلەنەدە، ساویت هم آوروپا مطبوعاتی بر فکردەدورلەر. ساویت مطبوعاتی بو پلاننی بیش ییلدە ایشگە آشیروب «دنیا جنبشی»، حقیقتادە جنگە تەیلەتروب یوبارماقچی وە بو پلاننی ایشگە آشیریش بلەن سرمایەدار ملکتلەرنی یاردیم بولەدا قویوب کیتەکچی بولغانلارینی یازادورلار. آوروپا مطبوعاتی اینە بو پلاننگ ایشگە آشا بیلیشی ساویتلار روسیەسینگ حاضرالقدان قوتولغانینی، زیسکەریسیدە اونینگ یوتولەی کوموبکینینی کوروستەدور دیب تعبیر ایتەدور.

آولچە بو پلاننگ اوزینگ نیمە دیمەك بولغانینی قیسقاچا ایضاح ایتمەك لازم.

ساویتلار دولت وە خلق تورموشینی آولدەن قوروغان معین بر پلان بلەنگە یوروتمەکچی بولادورلار. بو بیش ییللق پلاندا مەنە شو بوکونگی روسیەنی توللدیرگەن 150 میلیون جاندان عبارت تورلو ملتلەرنی «دیکتاتورا» بوینچە یاشاماق، عمومی، خصوصی،

سیاسی ، اجتماعی وە اقتصادی خلاصە حیاتنگ ھەر صحیفەسینی
دولت وە اونگ قولی آستندا بولغان پارتەمچی رسمی مۆسسەلەر
واسطەسی بلەن یوریتش ھەمدە خصوصی ملکیت ، اقتصادی فعالیتلەر-
دەگی موفقیتلەرنگ اساسی عامللەریدەن سانالوب کیلگەن خصوصی
تشبث وە خصوصی قازانچ امکانی اورنادان کوتەریش حرکتینگ
برنچی تجربەسیدر. بو پلان کورسەتیلگەن بیش یل ایچیدە قایسی
ساحەلەردە وە قای یردە نیمەلەر قیلینماقچی بولغانلیغی تفرعاتی بلەن
کورسەتوب قویلغان. دیمەك بو پلان بالفوز اقتصادی استحصال وە
استھلاك پلانی بولماقدان زیادە بوللادرینی‌دا ایچیگە آلغانی حالدا
بویوك بر انسان کومەسینی مجبوراً یاشاماق ، ایشلەتمەك ، توزغزوب
اوتورتمەك پلانیدر.

بو کون دنیانگ ھەر بر حادثەسندە اقتصاد حاکمدر. اقتصادچە
ممکن وە موافق کورونگەن ھەر بر تشبثنك موفقیتی مقرر دیمەر-
لك درجەدەدر. ذاتاً بو پلاننك اساسی‌دە اقتصادی توزوش مسئلەسی
تشکیل ایتەدر. او ، روسیەنی بر زراعت مملکتی دولەدان چیقاروب
بر صنایع مملکتی قیلماقچی بولادر. اونگچون بردە شو یردە
پلاننگ مالی وە اقتصادی کورونشیگە قیسقاگە کوز سالوب چیقما-
قچی بولامز. ھەر نەرسەنی پلان قیلیش جودە آسان ، فقط اونی
اینگە آشیرا بیلیش اویلەنگەنیچە قولای بر نەرسە ایمەس.

بو پلاننگ بکرینی تشکیل ایتکەن اقتصادی قوروشنی تأمین
ایتوب اینگە آشیرا بیلیش اوچون ماقسیموم 86 میلیارد سوملق
بودجە کورسەتیلەدر. (1) ساویت پلانچیلاری بو مبلغنگ 64 میلیار-
دینی صنایع ، 14 میلیاردینی قیشلاق خوجالیغی وە 8 میلیاردینی یول
ایشلەریگە بلگیلەیدرلەر. بو بودجەدە کورسەتیلگەن سومنانگ
حتی میلیوملەدان 41 میلیاردینی دولت بودجەسندەن ، 17 میلیاردینی
صنایع قالدەسندەن وە قالغانی‌دا باشقا منبعلەردەن چیقارماقچی

(1) «بەرلینەر تاگەبلات» 10. VIII. 30

بولادرلار. اولا دولت بودجەسی بیش یلنگ ایچیدە 41 میلیاردنی
چیقارا آلورمی؟ بو کون کیتیرمەکدە اولدیغی فائدەسی معلوم بولغان
ساویت صنایعی مال بھاسینی توشیریش سیاستی تعقیب ایتیلدیکی بر
آندا اوز اوستیگە توشکەن حصەنی بەجەرە آلورمی؟ مەنە بونگ
کەبی پلاننگ مالی جھتینی قاراڭغیلەدرغان نقطەلەر تیزیلوب توردر.

بو مدت ایچیدە خلق کیلیرینی 24,4 میلیارد سومدان 49,69
میلیاردگە چیقارماقچی ، یعنی اونی ایکی حصەدان آرتیق آرتیرما-
قچی بولادرلار. قیشلاق خوجالیق ساحەسندە ثروت یوزدە 155
وە صنایعدە یوزدە 236 اوستریلمەکچی بولادر. اورتا حساب بلەن
صنایع استحصالاتینگ ھەر یل اوزیدەن آلدنگی یلگە قاراغاندا
یوزدە 19 اوسیشی کیرەك. بونگ اوچوندە زورگە صنایع مۆسسە-
لەریگە ایگە بولیشلق کیرەك. بوقاریداگی کوز قاماشترارلق سومما-
لار مەنە بو حاضرلقنی کورش اوچوندر.

بوقاریدا کورسەتیلگەن بویوك مبلغنك تخمیناً اوچدە ایکیسی
صنایع ، اوچدە بریسیدە قیشلاق خوجالیغی ساحەسیگە بلگیلەنگەن.

بو کون 86 میلیارد تخمین ایتیلمەکدە بولغان روسیە ملی
ثروتی بو مدت ایچیدە تخمیناً یوز آلتمیش بر یاریم میلیاردگە چیقا-
ریلماقچی بولادر. بو پلانگە کورە خلق کیلیرینگ یوزدە 30 ی
اقتصاد ایتیلیشی کیرەك. بو کون دنیانگ آلغ بای مملکتلەریدە
کیلیرنگ بالفوز یوزدە 10-15 ی اقتصاد ایتیلە بیلمەکدەدر. ساویت
پلانچیلاری اینە بوتون خلقی یوقسول ، آچ وە یالانغاچ بولغان
روسیەدە یوزدە 30 آیرماقچی بولادرلار. بونی بالفوز ماھر ساویت
روس حسابچیلاریگە آتگل آلورلار. شونیدە علاوە ایتمەك لازم
کە بعضیلەری ھەر آدمنگ کیلیرینی 160 دوبلە کورسەتمەکدە
ایکەن روسیەنی یاقیندان تانیدرغان آلمان عالمی پروفسور آوهاگەن
100 سومدان‌دا آز کورسەتەدر. بو حالدا پلانچیلارنگ تیمرسادو-
قلاریدا جیچقالار اوینانشدا شبھە ھەم قالماغان بولادر.

تورلو نقطهٔ نظردەن ياقىنلاشى زمانلاردە كورولەجك بر حقيقت
بار ايسە اودە بو پلاننىنگ ، آك اول ، مالى جهتدەن امكانسز بولغانيدر.

بو آغىرلقلارنى كوركەن ساويت هنرمندلارى استحصالاتنى
راسيونەللشتريش ، ايشنىنگ يادائيش كوچىنى ايكى قات آرتيريش
وە بو سورتلە استحصالات بهاسينى يوزدە 35 آزالتيش بلەن بوتون
آغىرلقنىنگ ايچىدەن چىقغان بوليشلارينى اويلاب اوتورەدرلەر. بو
توشونچەلەرنى قيلا آلغانلارى تقديرىدە قوتولوش شبهەلى بولغاني
بر طرفدە تورسون ، بو كونكەچە عملدە ايتلكەن نتيجە بو اويلەنكەن
تدبيرلەرنىنگ اوزنىنگدە او قدر قولاى بولالماغانىنى كورسەتەدر.

اوتكەن يىل صنايع ساحەسندە استحصال بهاسينى يوزدە 7
كەمەيتمەكچى بولغانلار ايدى. يالغوز بعضى ساحەلەردەكنە يوزدە
2-3 توشورە بيلدىلەر. ايكىن يرينى يوزدە 7 آرتيرماقچى بولغانلار
ايدى. او بالعكس يوزدە 3 كەمەيپ كيتدى.

پلاننىنگ قيشلاق خوجالغى ميداندەكى ايشى تماميلە موفقيتسز-
لق بلەن نتيجەلەندى يعنى زراعت ساحەسندەكى پلان بيتيلدى
ديمەكدر.

صنايع ساحەسندە كوبينكە قيلنغان ايشلەر دە بار. فقط بو ساحەدە
بو كونكەچە قاندای يوللار تعقيب ايتيلوب كيلگەنلكى وە بوندان
سوك دوام ايتديريش ممكن بولوب بولماغاني مسئلەسى يەنەدە مهم.
قدر. بو ايش ، اول داڤە صناعى مؤسسەنى قورا بيلمەك اوچون
روسيەدە چيقاريلوب سايلىشى ممكن بولغان بر نرسە هم قويلمادى.
خلقنىنگ آغزنداكى ناملقىغا قدر چيقاريلوب سايلدى. چيقاريلا
بيلەدرگەن نرسەلەرنىدە ممكن بولغاني قدر آرتديريلدى. خلقنى
آجلق تهديد ايتمەكدە بولغان روسيە غللەسى ، آلمان بازارندا
آلمان غللەسىنىنگ قيمتىنى تهديد ايتمەككە باشلاغانيدان ، آلمانلار بو
يولدا تدبيرلەر كوريشكە مجبور بولديلار. غازيتەلار آمريقادا روس
كوموريكە قارشو عينى جريان باردليغيني يازماقدالار. ديمەك بو

صنايع ، خلقنىنگ آغزندان يەنەكى آلينوب او آچ وە يالانغاچ
قويلوب ، قيلندی.

بر بولشەويك قومىسارى بر عصر بوندەن اول پروسيانىنگ اوز
خلقىنى سيقتروب مملكتنى صنايعلاشتديرغانىنى بونىنگ كابى بولشە-
ويكلەرنىنگدە روسيە خلقىنى آچدان قيروب بولسا هم مملكتنى
صنايعلاشتديرماقغا قرار بيرگەنلكلەرىنى سويلەگەن ايدى. بو پلاننى
تأمين ايچين خلق اوز مادى امكانندەن كوپ آغير سالغلارنى تولەپ
بالايب كيلەدر. فقط ايمدى نە چيقاريلوب سايلادرغان نرسە وە
نەدە سايلادرغان ثروت قالماغاندا اوخشايدر. بولشەويك تجارت
مؤسسەلەرى توركستان خلقىنىنگ پلاو ، كوكلكوريە كابى ملى
صنعت وە حرفت اثرلەرىنى ، خاتون قزلارنىنگ زينت نرسەلەرىنى
حتى كونەك ايشتانلارىنى آوروپا بازارلارندا كوتەروب يورمەكدەلر.

شو يردە شونىدە ايتب كيتمەك لازم ، كە اوز سعادتلەرىنى
تأمين اوچون بر خلقنىنگ سوك ملى ثروتىكە قدر چيقاروب سالماقدا
بولغان روس بولشەويكلەرى ، او خلقنىنگ ملى صنعت وە حرفت
اثرىنى روس خلق صنعتى اسمى بلەن سايتيش كابى علمى خيانت ،
حرفى اوغورلقلاردان هم باش تارتماى وە اويلمايدرلار. طبيعى بو
قدر كەتە پلاننىنگ بوندای كوينەك ايشتان سايتيش بلەن تأمين
ايتە بيلىشنى اويلاش هم ممكن ايمەس. اونكچون بولشەويكلەر بو-
كون دنيا سرمايەدارلارى ، آيروقسا اينكليز وە آمريقا بايلارى
ايشكلەرىنى قاقوب ، قرض سورەب تيلەنوب يورمەكدەلر. فقط بو-
كون نە آوروپادا وە نەدە آمريقادا بو خيالى پلاننىنگ تحققى امكا-
نيكە وە نەدە ساويتلارنىنگ بقاسىكە ايناندرغان سرمايەدار ، چيراق
بلەن قيديريلسا هم تاپيلا آلمايدر.

ساويت مطبوعاتى بو يلان ايشنكە آشماق سايين «دنيا جنكنىنگ ،
حقيقى جنك كە بر آزدا ياقينلاشقان بولغانيني ادعا ايتمەكدە ايكەن
حقيقت بالعكس «جنك دەوك جهنمكە ئيلەنمەكدە بولغانيني كور-

Abdulvahap Kara

سه‌نه‌دیر. بو کون حادثات «دنیا جنگی»، روسیه وضعیتی جلت اهلی
کبی نوشیبه آلاغان بورژوآ عنصرلر اوچون‌گه ایمه‌س، او
«جنگ»، اوز آلاقی قوشلاری بولغان قوموینیستلرگه هم جهم
بولوب بارا یاتگانینی کوره‌سه‌دیر. «جنگ»، آلتون قسملرندن
باشینی چیقارا بیلگه‌ن هر بر قوش «جنگ»ده، بر یورولوب هم
یاقمایدیرغان بر وضعیت آلدادیر. بوده بلانینگ بر یاریم ییللق
تطبیقاتی نتیجه‌سی.

بزنینگ اوچون آڭ مهم نقطه، بو بلانینگ ملی سیاست نقطهٔ
نظریدن کوروبیتینی وه اونینگ یورتیمز تورکستان اوچون نیمه
دیمه‌ک بولغانینی تعیین ایتشده‌دیر.

بر کره روسیه‌نی صنایعلاندیریش مسئله‌سی یه‌گی بر مسئله
ایمه‌س، چار روسیه‌سینینگ اقتصادی سیاست پلانی‌ده، باشقا بر
روحده، روسیه‌نینگ صنایعینی ترقی ایتدیریش یولینی توتغان ایدی.
چار اقتصادی سیاستی تورکستانگه روسیه صنایعینی اجلی خام مالی
تأمین‌ده‌ن قوتاریش وظیفه‌سینی یوکله‌نگه‌ن ایدی. تورکستان روسیه-
گه پاختا، یون، تیری، ایپه‌ک وه باشقا خام مال حاضرلاب بیره‌جه‌ک
اوزی‌ده روسیه‌نینگ قولی بله‌ن اولجاب بیریله‌دیرگه‌ن غلّه وه
فابریقاتا یاقیم توتوله‌جه‌ک ایدی. بونگله تورکستاننینگ اقتصاداً
آیتوقتا سیاساً روسیه‌گه باغلیلیقی قطعی تأمین ایتیلگه‌ن ساناجاق
ایدی.

تورکستان ساویت دوری اقتصادی حیاتینده بوکونگه‌چه عینی
وظیفه‌نی کوروب کیلدی. بیش ییللق بلانداگی اساس وظیفه‌سینی
اینه گرینکو „G. Grinko" اسملی بر محرر شونداى خلاصه ایته‌دیر:
«بیش ییللق بلان یورایونلرگه (تورکستان وه قفقاسیاغا) فوق‌العاده
وظیفه‌لر یوکله‌نه‌دیر. بو رایونلرنینگ بیش ییل سونگیده پاختا
استحصالاتینی 48 میلیون پوتگه چیقارماقلا ساویت اتفاقی صنایعینی
آمریقا پاختاسیغا باغلیلیقدان قوتاریشلاری کیره‌ک»، بو کوره‌سه-

بیلگه‌ن مقدارنینگ اڭ آزی یوزده 80 ی تورکستان اولوشیگه توشه‌دیر.
بو اینه، اولکه‌نینگ بعضی قسملرینده غلّه وه باشقا خلق ایکینلری
سوغاریلغان دائره‌لردن یوتوله‌ی قووب چیقاریش بله‌ن گینه ممکندیر.
(«یاش تورکستان»نینگ برنچی سانداگی «تورکستانده پاختا اطرا-
فده کوره‌ش» دیگه‌ن مقاله‌گه باقینگز).

بلاننینگ یورتیمزگه یوکله‌نگه‌ن اساسی وظیفه‌سی بو ایکه‌ن،
اونینگ بو بیش ییل ایچینده قیلماقچی بولغان باشقا تشبثلرینی‌ده
کوزده‌ن کیچیره‌گز کوره‌ینگ یالغوز شو پاختا میدانی کینگه-
یتیش وه پاختا استحصالاتینی آرتیریش اوچون‌گه بولغانینی کوره-
سز. بو بلان اصلده، چار مینیسترلری ستالیپن وه قریووشه‌ین
(Stolypin, Krivoschein) کبی چارلق روسیه‌سی قهرمانلاری تاما-
بیدان وصیت ایتیلوب ساویت زمامدارلاریدان بروئیدو (Broido)
طرفیدن فایدالانیلغان فکر وه غایه‌نی تحقق ایتدیره‌گیجی یعنی تور-
کستان وه اونینگ خلقی منافعینی روسیه ایمپریالیزمیگه قوربان
ایته‌گیجی بولادیر. بوکونگی اقتصادی وه سیاسی شرائط آستیدا
پاختاچیلیق ترقیسینینگ تورکستان خلقی اوچون نیمه دیمه‌ک بولغانینی
مخصوص بر مقاله‌گه قوییوب ایمدیلیک یالغوز شو قدرینی ایتوب
کیته‌یلیک، که بوکونگی بیش ییللق بلان تورکستانده «پاختا بلانی»
شکلینی آلمشدیر. بو اینه بوکونگی شرائط آستیدا تورکستان خلقی
اوچون سیاسی اسارت هم اقتصادی قوللق زنجیریدیر. بوکونگی
ساویت روسیه‌سی حرکتلری، او جمله‌دن «بیش ییللیق بلان»،
بزنینگ ملی استقلال یولیمز نقطهٔ نظریدن، چارلق روسیه‌سی تاما-
بیدان حاضرلانوب قالدیریلغان بو زنجیرنینگ قیزیل روسلر طر-
فیدن یوپالوب کیتیریلگه‌ن شکلیدن باشقا بر نرسه ایمه‌س.

بوکونگی ایش نتیجه‌سیگه وه بیطرف متخصص مرشدلرنینگ
حکمیگه باقیلسا گز بو بلاننینگ کیچه‌بیردیرگه‌ن بولغانلیغی کوریلمه‌ن
آگلاشیلغاندیر. بلاننینگ نتیجه‌سی ساویت مطبوعاتینینگ توزلو شکل

Abdulvahap Kara

بیریلمه‌گه‌ن. تورکستان 19/1918 نچی ییللر تجربه‌سنی قایتاران یاشاماق مجبوریتنده قالاجاق اولورسه بو مسئولیت، او خلقنی قامچیلاب، یاختا اوچون باشقا ایکین یرله‌رینی بوزدیروب بیش‌ییللق پلان تطبیق ایتمه‌کچی بولغان قومونیست روس متهملری وه اوللار-نینگ بیرلی آگه‌نتله‌ری اوموزنده‌در.

دنیا زحمتکشله‌ریننگ خلاسکاری بولوب کورونمه‌کچی بولغان بو متهملرنینگ ظلمی آستیدا بر کره آجلیق کیچیروب بر نیچه میلیون بالالارینی قوربان بیرگه‌ن تورکستان، بو روس ایمپریالیزمینینگ خیالی پلانیگه خدمت اوچون‌ده ایکینچی بر تهلکه‌گه نامزد سوروکله‌نمه‌کده‌در.

مه‌نه بوده بیش ییللق پلاننینگ تورکستانده آلدیغی شکل وه اوننگ نتیجه‌سیدر.

تیمور اوغل.

قولخوز سیاستی اطرافندا

بولتور 16-17 ده‌قابرده قازاغستان اولکه فرقه قومیته‌سی وه بو ییل 28 نچی غینوارده اورتا آسیا بوروسی تورکستانده قیشلاق خوجالیغنی قولله‌قتیفلاشتیریش حقنده قرارلار چیقاردیلار. بو قرارلارغا کوره تورکستاننینگ قازاق قسمنده ایکی ولایت (اوقروغ)، اوزبیک قسمنده 18 رایون، تورکمه‌ن قسمنده 8، قیرغزستانده 6 وه تاجیکستانده 4 رایون بوتونله‌ی قولله‌قتیفلاشتیریلاجاقدی، یعنی بو کورسه‌تیلگه‌ن دائره‌لرده شخصی خوجالق تمامیله بتیریلیب، اولارنینگ یرلده قولله‌قتیف خوجالقلار قوروللاجاقدی. بونده‌ی ره‌فورم (حقیقتده بو ایش ره‌فورم ایمه‌س بر انقلابدر) لرنی اینگه آشیریش اوچون کینگ خلق کتله‌سینینگ یالغوز رغبتی گه ایمه‌س جدی یاردمی لازمدر. مه‌نه بولشه‌ویکلر بو خلق کتله‌سینینگ یاردمینی قاندای آلاولاندیروب یازاندلار: «خلق کتله‌سینینگ قولخوز-

وه ره‌نگلرگه کیریب پروپاغاندا ایتمه‌کده، اولدوقلاری وه بزیمچه یوقاریدا تصدیق ایتدیگمز اوچ بیش دانه فابریق وه دیگر مؤسسه‌لر ایمه‌س، بوکون بوتون روسیه اقتصادی محیطنی بوزوب آلغان بحران قادا بلوئله‌دی وه کون کونده‌ن یاقلاشماقدا بولغانلغی کورونوب تورگه‌ن مدهش آجلق تهلکه‌سیدر. بوکون روسیه‌دن کیلمه‌کده بولغان خبرلر وه آوروپا مطبوعاتی بو آجلقنگ 1921 نچی ییل آجلغنی یادیم بولدا قویوب کینه‌رلک بر مقیاسده بولاجاغنی تخمینده متفقدرلر. بر آلمان غازیته‌سیننگ یازدیغی گه‌بی الیکتریق کوچی آلوب ایشله‌رلک خلق بولماغاندا اوچ‌بیش دانه الیکتریق استانسیولارینگ وه ایکیشی اوچون اوروقلق بولماغان یرده بر نیچه یوز دانه تراقتورنینگ هیچ بر معنا وه اهمیتی یوقدر.

بوکون بولشه‌ویکلر تورکستان دهقانینی قامچیلاب، یاشقا ایکینله‌رینی بوزدیروب یاختا ایکدیرمه کده‌درلر. بوده تورکستانده بیش ییللق پلاننی اینگه آشیریش دیمه‌کدر. بو حالنی دنیا تاریخی یالغوز ایسکی مصر تاریخنده، فرعونلر زمانده‌گه بولغانینی حکایه‌لرده‌ن بیله‌در. فقط او زمانگی فرعونلر، هیچ بولماغاندا، بوکون مصر خلقیننگ تاریخی حرفی آثری دیب کوره‌تیلمه‌کده بولغان اهراملرنی تیکیب قالدیرغانلار. بولشه‌ویکلر ایسه روس فابریکی توه‌دیرمه‌ک، روس ملی ثروتینی آرتیرماق، روس صنایع وه مدنیتینی کوته‌رمه‌ک اوچون 20 نچی عصرده تورکستان خلقینی قامچیلاب یوره‌درلر. بوکون دنیاده کوروب وه بیلوب اوز سیاسی وه اقتصادی منافعی قارشوسیدا زور بلان ایشله‌تیلمه‌کده بولغان بر خلق بار ایسه اوده تورکستان خلقیدر. مه‌نه شو دنیاده مثل کورولمه‌گه‌ن ظلمگه تورکستانده «بیش ییللق پلان» دیدرلر.

بوکون روسیه‌ده آجلق باشلاروسا اوننگ اثری قورقونچلی بولاسی شبهه‌سز تورکستان خلقینگ باشیغا کیله‌جه‌ک. چونکه اوننگ بوکون اوز نامنی حاضرلاش، اوز تورموشینی تامین ایتیش حق-

Abdulvahap Kara

لارغا ياخشى قاراشى وه اونگه تامان اوموميلىشى اعتراض قبول
ايتمهيدرگهن بر حقيقتدر، بو ايسه «فرقه وه ساويت حكومتينگ
قيشلاقدا قاپيتاليزم ايلديزينى قورونو يولده‌كى سياسهتينگ توغرى
قويلغانلغى نتيجهسيدر» (روسچه «پراودا» ووستوك، غازيتاسينينگ
29 ينوار نومرسيدهن).

بز، فرقه وه ساويت حكومتينگ توركستانده‌كى سياسهتى وه
خلقنينگ اونگه قاراشى بلهن جوده ياقيندان آشنامز. اونينگچون
بولشهويكلهرنينگ بو «دهقان كتلهسينينگ قولخوزلارغا مظاهرتى»،
كهبى تصديقنامهلرينگه، ياللغانچيلىق اوستاسى روس بولشهويكلهرينينگ
بوكونگه قدر بولوب توركهن منگلهرچه يالغان يسهمه كوز يوماو،
چيليقلاريدان بريسى‌گه ديب قارايمز.

توركستان يرلى قوموينست نشرياتى صحيفهلرينى آزگه
ياپراقلاب قاراساگز حقيقت اوز اوزيدهن ميدانگه چيقوب قالادر.
او وقت سز هم توركستان دهقانلار عامهسينينگ قولخوزلار سيا.
سهتيگه قانداى قاراشينى بيلوب آلغان بولاسز. توركستانينگ تور.
كمهنلهر قسمده يرلى قوموينستلهر قولخوزلارنينگ معنى شرائطيگه
اويغونلىغينى سويلهب كوردىلهر، اوزبيكلهر قسمده ايسه قولخوز.
چيلق حركاتى بر قانچا فرقه وه ساويت حكومتى آگهنتلهرينينگ
اولديريلىشى كهبى قانلى حادثهلهرگه سبب بولدى. شو قولخوزلار
مسئلهسى يوزيدهن سونگ زمانلاردا آتاقلى اوزبيك قوموينستلهريدهن
عبدالرزاق حكيمباى اولديريلدى (بو حقده توبهنده تفصيلات بار).
روسنگ‌چيلهرنينگ يازيسيدا چيقادرغان «اويوزنيا» بولغه‌نلى،
تاملى نشرياتلارنينگ 11 نجى نومرسيده بريلگهن خبرگه قارا.
غاندا «قازاقلار قسمينگ سيردريا ولايتيده انتشاش چيقوب اوچ
هفته دوام ايتكهن.» يهنه شو «بولغه‌نلى»گه نظراً توركستانينگ بر
قانچا كهنته دائرهلهرنده حكومت طرفيدهن كيچيك عسكرى دسته.
لهر توپلانغانى كهبى قيشلاق قوموينست وه قومسومولارىدا

ناشيلينيچ سورنده حربى تعليمات آلماقدهدرلار.

مهنه قولخوزلار مسئلهسينينگ توركستانده اوتكهزيليشىده‌گى
يهنهنى كوروينيش. ايمدى بر آزدا مسئلهنينگ ايچينى آختاروب
كورهيلك: توركمهن قوموينستلهرينينگ قولله‌قتيلانتريش سياسهتيگه
اعتراض ايتكهنلهرينى يوقاريدا سويلهديك. بو توركمهن قوموي.
نستلهرى اعتراضلهرى اوچون موسقوا نمايندهسى «آروتشام»نامل.
بيدان فرقهنينگ عمومى خط حركتيگه قارشولقلارى بلهن تهديد
ايتيلديلهر. «آروتشام» قولخوز تشكيلاتلهرى اوچون توركمهنستان.
گه روسيهدهن متخصصلهر چاقيريلشنى وه توركمهن فرقه تشكيلا.
تلهرينينگ يهنه بولسا هم قولله‌قتيولانتريش ايشينى كيچيريشلهرينى
قطعى طلب ايتدى. كهركى ولايتيده قولله‌قتيولانتريش ايشيده
قانداى مهتودلهر ايشله‌تيلگه‌نيگه دائر برينگ قوليمزدا موثوق معلو.
ماتلار بار. او يرده قولخوزغا كيرمه‌گهن دهقانلارنينگ يرلهرى
تارتيلوب آلغان، اوزلهرى قوولغان وه قاماققا آلنغانلار (مثلا خو.
جاباسى رايونىدا). توركستانينگ باشقا قسملهريده شوجهوى ير
ملكيدهن تهجرهيليش، قوويلوب قاماققا آليشلار بولغان. قيزيل
موسقوا آگهنتلهرى آيلوقىدا توركستانينگ قازاق قسمىده جوده
كهتته آجاقليقلار قيلغانلار. مثلا: مهركى رايونىدا «قولخوز باى»
اعلان قيلغان. بوتون اهالى او «قولخوز باى»غا اطاعت ايتيشگه
مجبور ايتلگهن. قولخوز باشلوغى معلم تورغانباى «الله» اعلان
ايتلگهن. بوتون خلقنينگ اونگه سجده ايتيشى كيرهك («ينگى
كش قازاق»، 20 مارت).

مهنه سزگه ايلى رايونده‌كى قولخوز سياسهتى تطبيقاتيدهن
يهنه باشقا بر كوروينيش: آگهنتلهر ناماينداندان خلق توپلانوب «كيم
بولسا بولسون بو كونده‌ن كيين قالغانلارنينگ يريني، ماليني، اوينى
قولخوزغا آلامز. بار قوتويهرانيللهرگه «قولخوزغا كيرمه‌گهنلهر.
گه نان برمهيز» ديب تهنبيه قويامز. هالا بر يردهن ايش ايشلهب

Abdulvahap Kara

تابغان بولگرنی قولخوزغا آلامز» دیگەن دوقلار قیلغان.

خلقنگ «قولخوزغا کیرمەگەنلەر اولەدیمی؟» دیب بیرگەن سوراغیگە آکەتلەر «ههه، اولەدی!» دیب جواب بیرەدرلەر.

خلق: «بارایدی، اونده قولخوز بولدق. ایندی نیمه قیلامز؟» دیدی.

«اونده حاللیراغنگز 47 سوم 50 تین، یارلیگز 21 سوم 50 تین آقچا کیترسین» دیدی.

خلق «بونگز نه؟» دیب سورەیدی.

— «بو قولخوزغا کیریش حقی!»

— «مال سانامزمی؟»

— «یوق!»

— «جوب سانامزمی؟»

— «یوق!»

— «اونده بولنی قاندای قیلوب تاپامز؟»

— «بیلمەیمەن، تاپو کیرەك».

خلق کوربەباشق، کیم و. س. ساتوب منگ بر بلا بلەن پول تاپوب کیترەدی. قولخوز رئیس معاونی بەجیای اوغلی «الله» اعلان ایتیلدی. قولخوزگە رئیس تعیین ایتیلگەن، مجلسدە سوز سویلاوچی یونس اوغلی «یولداش بەجیای اوغلنگ اوینگە هەر کون سوت کیتروب بیروب تورەسزلەر!» دیب خلققا امر هەم بیروب قویادی. معروضەچی سوزیگە دوام ایتوب «ایندی دینی تاشلاسزلار! هەر طهارت قیلیش اوچون 4 پوت بوغدای وە هەر نماز اوچون 5 سوم جزا بار. هەر کون 4 پوت بوغدای وە 5 سوم آقچانی بیرینگەدە نمازیگزنی اوقی بیرینگ!» دیدی. ایش بو قدر بلەن دە قالمەدی، ساویت حکومتینگ قولخوز سیاستی تطبیقاتی یەنەدە ایلگەریلەدی. معروضەچی «ایندی عائلە خانولار گزدا اورتاغا بولادی» دیدی. بونگ آرقاسیچا خلق آراسیدا یرونەت

تاشلاری وە توپالان اتزلەری کوزیلە باشلاغاچ، معروضەچی تیزلک مجلسنی یابوب قویادی. (۱)

مەنە بو حال، ساویت مطبوعاتی تیلندە «توغری تطبیق ایتیلگەن ساویت سیاستی سایەسندە یوزەگە چیققان» تورکستان دهقانلار عامەسینگ قولخوز سیاستیگە مظاهرتی، دیب آتالادر.

ایندی بو «توغری تطبیق ایتیلگەن» سیاستنگ نتیجەسی نیمە بولدی؟ طبیعی بوریلیشدەن باشقا بر نەرسە بولا آلماس ایدی. بوکون اورتا آسیا یوردوسی، قازاق، تورکمەن، اوزبیك، قیرغز، تاجیك فرقە قومیتەلەری بو قولخوزلار سیاستینگ تطبیقندە قویال سیاسی خطالار کیچیریلگەنینی رسماً تصدیق ایتوب اوتورەدرلەر. اونلەر خطا دیگەندە بعضی دائرەلەرنگ بونولەدی قولەقیتیپ خوجالقلار دایونی قیلوب اعلان ایتتی، قولخوزلاشتریش بلانینی محلی تشکیلاتلارنگ راضیلغی حتی خبری بولماسدان توزولگەن بولوینك یەنەدە کەتەراق خطا ایکەنینی تصدیق ایتش مجبوریتندە قالوب اوتورەدرلەر. دائما خلق کتلەسینگ قولخوز سیاستیگە مظاهرتدەن بحث ایتوب، باقیروب یورگەن زەلەسکی، غالاشچوکین، آرزوتنتام کەبی قیزیل احمقلەر بوکون اونگ تام تیسکەریسینی هم سویلەمەك مجبوریتندە قالوب اوتورەدرلەر.

توغری، بوکون ساویت حکومتینگ قولخوزلار سیاستی یقیلدی. فقط او خلقمزگە آغر ضررلەر کیتیرگەندەن وە مینگلەرچە دهقانلاریمزنی بار یوقدان ئەجرەتکەندەن سونگ گە یقیلدی.

قولخوز سیاستیدە بزنگ خلقمز بلەن اونگ اوستیدە حکم سورەگەن بولغان روس بولشەویکلەری آراسیدا هیچ بر علاقە یوقلیغینی قایتادان بوتون دنیاگە کورسەتوب قویدی.

بولشەویکلەر عینی بوقاس اوغلی کەبی آکنز وە منهم آکەتلەرینگ اوینگە آتماقچی بولوب اولدوروب یورەدرلەر. یوق!

(۱) «دە کەکی قازاق» غازیتاسینك 28 مارت نومروسدەن آلنان.

Abdulvahap Kara

بو یگیتلیکده، یقیلیشدا بوقاش اوغلی کبی آیدیم احق آگه‌ملق‌
گه ایمه‌س، به‌لکی‌ده آنگ کوب تورکستان خلقینگ ناتیمادیقی،
بیلمه‌دیکی، ایناسادیقی حالدا اونگ باشیغا جبراً چقوب اوتور.
گه‌ن قیزیل روسله‌ر بله‌ن روحی هم غایه‌سی ایله خلقمزگه یات
وه اونگ احتیاج هم طلبله‌ریگه جواب بیره آلمایدرغان سیستم
جیبلیدر.

بوتون تورکستانلیله‌رنگ آنگ مهم وه مقدس وظیفه‌سی سه‌وگیلی
یورتیمزنگ قورتولوشی بولده‌گی قطعی مجادله بولمالی کبی
غایه‌سی‌ده مستقل تورکستاننگ بر آن آول قورولوشیدر. جانای

تورکیه‌ده

«سربست جمهوریت فرقه‌سی» اسمی آستدا یه‌نگی سیاسی بر
فرقه توزولدی. تاشقی، سولی یول توتیشده‌ن قطع نظر بو فرقه-
نک توزولیشی اوزی تورکیه جمهوریتی تاریخنده مهم بر حادثه‌در.
بوکونگه‌چه تورکیه‌ده یالغوز «خلق فرقه‌سی» حکم سوروب
کیلدی. حکومت اعضاسی وه بویوک اداره باشلوقلاری که ایمه‌س
«بویوک ملت مجلسی» اعضالاری‌دا بوتونله‌ی خلق فرقه‌سیگه منسو-
بدرله‌ر. رئیس جمهور غازی مصطفی کمال پاشا بو فرقه‌نک رئیسیدر.
مه‌نه بو سیبده‌ن اجنبیله‌ر تورکیه‌ده‌گی کمالیزمنی روسیه‌ده‌گی
بولشه‌ویزم وه ایتالیاداگی فاشیزم بله‌ن یاقینلاشتروب کوره‌رلر ایدی.
سوز آراسیدا ایتوب کیته‌یلیک که تورکله‌رنگ «بولشه‌ویک روسیه-
سی» کوزنده «کمالیزم» ملتچیلیکنگ آنگ قورقولی بر شکلیدر.
بولشه‌ویکله‌ر بر تورکستان ملتچیله‌رینی قانیغ قیلوب سوکوب آلا-
قچی بولسالار، بر که «تورکستان کمالچیله‌ری» اسمینی تاقوب
قویادرلار.(۱)

(۱) بر تورکیه‌لی توغانلاریمزغا ساوت مطبوعاتینی دقتلی‌راق تعقیب ایتوب تور-
یشله‌رینی توصیه ایته‌ر ایدک. تورک سیاسیولاری ساوت مطبوعاتیندا اوزلاری

حقیقتده بو اوچ «فرقه دیکتاتورلی سیستمله‌ری»نک، چیقیشلاری
وه غایه‌له‌ری بوتونله‌ی باشقاباشقادر. روس بولشه‌ویزمی وه ایتالیان
فاشیزمی صرف ایچکی فرقه تارتیشمالاری نتیجه‌سنده چیقدیلار.
تورکیه کمالچیلیکی ایسه تورک خلقیننک اوز ملی بارلیغینی یات قولله‌ر-
یننک تعرضنده‌ن قوریش حرکتنده‌ن توغدی. روس بولشه‌ویزمی بو-
تون دنیاده ملی اداره شکلینی بیتروب، پروله‌تار دیکتاتوراسی قور-
یشنی اوزیگه غایه ایتوب آلغاندر. فاشیزم‌ده قولوبیلار تاپیش یولی
بله‌ن ایتالیان حکمراللری چیکه‌ره‌له‌رینی کینگه‌یتمه‌ک وه آوروپا
سیاسی محیطنده ایتالیانگ رولینی کوچه‌یتمه‌کچی بولادر.
کمالچیلیک ایسه بوتون فکر وه ذکرینی تورکیه‌ننگ ملی چیگه-
ره‌له‌ری ایچیگه توپلاغان. او میلیونلارچا اوغوللاریننگ قانی بله‌ن
سوغاریلغان اوز ملی توپراغی ایچنده وضعیتینی محکمله‌مه‌ک وه
خلقینی ترقی ایتدیرمه‌کنی گه ایسته‌یدر.
مه‌نه کمالچیلیکنی «موسقوا بولشه‌ویزمی وه روما فاشیزم»ندان
آیرادرغان بو اساسی فرق، اجنبیله‌ر کوزنده، بر فرقه دیکتاتور-
لی که‌بی یوزه‌کی اوخشاشلار بله‌ن اورتولوب قالماقدا ایدی. بو
اوخشاشنک حقیقتده یوزه‌کی بر نه‌رسه ایکه‌نلیگینی بوکونگی حادثه
آچیق قیلوب کورسه‌تدی. بوکون تورکیه بوتون مملکت وه بارلا-
مان دائره‌سنده معین ره‌فورمله‌رنی خلق منافعیگه اویغونراق بر
شکلده کیچیره‌یلیشی اوچون «بر فرقه دیکتاتورلغیدان» بیریری
بله‌ن تارتیشادرغان ایکی فرقه سیستمه‌سیگه اوگمایغه یول بله‌ن کیچیب
اوتورویدر.
کیله‌جه‌کنک قانده‌ی بولیشینی بر بیلمه‌یمز وه بونی آولده‌ن

اوچون کیره‌کلی بولغان کوبگینه معلومات تاپارلار ایدی. خصوصاً بولشه‌ویکله‌رنک
نگزنیچه کمالچیلیکنک تورکیه موشتومزورلاری منفعتینی تمثیل ایتکه‌نینی، اوتکوزیده
تورکیه یوقسوللاری کوزنده کمالیزمنک اعتبارینی توشوریش «توم ایتله‌رن»نک مهم
وظیفه‌له‌ریده‌ن سانالغانینی کورمز ایدیلر.

Abdulvahap Kara

سویلەب هەم بولمایدر. فقط بو کونکی یەنگی فرقەنینگ تورپلیشی تورکیەدە ایچکی وضعیتنینگ محکم وە اساسلی بولغانینی هەر کیمگە کورسەتەدی. «سربست جمهوریت فرقەسی» باشلوغی فتحی بیکنینگ غازی پاشا بیلەن یازیشقان مکتوبلەری وە سوکرەدەن بیرگەن ایضاحاتلاری کورسەتوب تورەدرکە یەنگی فرقەدە عینیلە «جمهوریت خلق فرقەسی» کەبی «لائیك جمهوریتچی» دیر، یعنی تورکیە جمهوریتینینگ دینی وە روحانیلەر طرفیدە ایمەس، دنیاوی وە آوروپائی اساسدە یوکسەلیشی طرفداریدر.

دیمەك بو ایکی فرقە آراسنداکی مجادلەلەر مملکت ادارەسینینگ شکلی مسئلەسی اوستدە ایمەس حکومتنینگ تعقیب ایتەدرگەن سیاسی خط حرکتی اطرافداگە بولغوسیدر.

فتحی بیك کەبی یەنگی تورکیەنینگ قورولوشندا مهم رول اوینەغان وە بویوك سیاسی تجربەگە ایگە آتلی بر شاهیتنینگ بر فرقە تاریخشالاریی یوکسەك درایت وە کینکین اوستالق بیلەن ادارە ایتیشدە هیچ شبهە یوقدر.

تورکیە جمهوریتی تاریخینینگ بو یەنگی دورەسندە، مسافە اعتباری بیلەن اوزاق بولساق هەم یورەکدەن آنگە باقین بولغان بر تورکستان تورکلەری، تورکیەلی تونغانلاریمزغا بویوك بخت وە موفقیتلەر تیلەیمز.

تورکستانلی تورك

ادبی بولم:

استیلا خاطرەسی.

تونەلەنگەن یارلار

(ایلکەویك روس «تاریخچیسی» آلیکسەندروف گە بر جوابدر (*))

1 هوا بوزولوب بولوت باسیشدی، تواش یر کیتیب اوزاق قاچیشدی، اوغورسز یالغوش قانات قاقیشدی، ایرکن یورەککە ئەلەم چاچیشدی،

2 ظلمت کیریشدی، کوزی سورولدی، قارا آقیریشان تاتران تولقولدی، اورتوتیچ شالالدان آهنگ بوزولدی، کوتەوز یەرلیی ئیمەدن بولغولدی.

3 تزیل توزغولار اوچوب کیلدیلەر، هەم توپوقسولتەدن یاشلی قیلدیلار، آیاق اوتنگەگە وحشت توسدیلار، ایرك تیلارینی اورروب تووقدیلار.

4 یوللار - توروساق یایدالالار ایش، تیگی خور، ساقی، دەمیلەر ایش، چاقچایب تورگەن ییر ییتەر ایش، هەیدەمەك کیتەیس سور ییتەر ایش.

5 قهروام لەرزالار شوملك کیردی، ساوروق یەرلەردەن بویوق کیتیردی، آچ کوز سوفلاری ساوطا کیتیردی، تازیلم یو - دیب کیتەن کیتیردی.

6 چاقلاق ایلە جەلالار کورەشدی، معصوم جانیغا یامان اوچەشدی، زاوالی ایلیکە کەلەن اولەشدی، کوکنگك کوکنی کیب یوتەشدی.

7 آزدی، اوتەلاشدی شاق ساقچیلار، تاولاندی تەجیچ بولغوین تامچیلار، کوزلەردەن آقدی ایسیچ تامچیلار، یورەکنی تیلدی اوتکور ساقچیلار.

8 کوزگە بوغولدی تیلاق، شهرلەر، کوزیب تاشدی حدسز قیرغیلار، سینگەك وحوشلار، کیتیك کاللەلەر، جانسز تەنەلەر، کوزیوك جهرەلەر.

9 آچ یاللازنگە قانیی ترتەدی، ییدی، کیمیردی، یرتدم تورلەدی، فقط ملت‌ەسی هضم بولادی — چونکە مظلومنینگ روحی اولەدی.

10 ملتنینگ بولیی هیچ گە توسەلەس! قزل میتیە اوزون یاشالماس! مظلوم اوچیی هیچ بر اولتەس! تورکنینگ یورتیدە یاولار تیتیەس!

11 اوالتز شاتاننگ اوزی بوزولسون!! قانلانات زەنجیرلەر چیریب اوزولسون! استبداد هیکلی تولاب تورکولسون!! تورکستان اوروسدەن تیزداق قوتولسون!

توتقون، استانبول، نیسان 1930

(*) «یاش تورکستان» مجموعەسینینگ 3-4 نچی سانلاریداغی م. چوقای بیکنینگ (بولشەویکلەر «تاریخ»نی قاسای یازادرلار) دیگەن مقالەسیگە مراجعت.

تورکستان خبرلەری

1. باختا پلانی نتیجەسی — باشدا روسیچە داوورنا آسیا خلق خو-
جالیغی مجموعەسی بولغانی حالدا بوتون تاشکند غازیتالاری اوتکەن
ییلغی باختا اونومی فاجعەسینی یازوب یتیرە آلمای یاتادرلار. بز بو
یردە، بر قانچا رقملەر بلەن، بو اونومسزلك اوچون کورسە-
تیلگەن سببلەرنی قیسقاغنە نقل ایتەمز:

پلان بویینچە 980824 تونا باختا تویلانیلماقچی ایدی.(*)
بوندەن 765659 تونا باختا تویلانغان. دیمەك پلاندە کورسەتیلگە-
ندەن 4 میلیون 200 مینگ پوت کەم تازالانغان باختا آلندی. بو اینە
پلاننگ یوزدە 22 سی، یعنی بشدە بردەن آرتقراغی دیمەکدر.
ایمدی بو ساویت باختا پروغرامنداگی موفقیتسزلکنگ سببی قای
یردە ایکەن؟ طبیعی اوننگ سببلەری کوبدر. بو یردە اولەردەن
انگ مهم بولغان اوچەسینی کورسەتوب اوتەمز:

1) شرطلەنگەن یرلەردەن بوتوبینگ ایکیلمەگەنلگی، 2)
ساویت دوشمانی عنصرلەرنك باختا سیاستیگە قارشو پروپاغاندالاری،
3) باختا رایونلەریگە غلّه کیتیرش پلاننگ ساویت حکومتی تاما-
میدان توغریلق وە انصاف بلەن یوردولمەگەنلگی. بوندای شرطلە-
نگەن یرلەرنك تمام ایکیلمەسلکینك هر ییل بولیب تورگەن بر
عادت ایکەنلگنی بولشەویکلەر ایمدی گە اعتراف ایتوب اوتورمە-
دەلەر. مثلا: 1924 نچی ییلی ایکیلمەی قالغان باختا یری یوزدە 6
ایدی. بو 1925 نچی ییلی یوزدە 10؛ 1926 نچی ییلی یوزدە 15؛
1927 نچی ییلی یوزدە 13؛ 1928 نچی ییلی یوزدە 15؛ 1929 نچی
ییلی یوزدە 17 گە چیققان. بو ییل اینە شرطلەنگەن یرلەردەن
یالغوز آندیجان دائرەسیندە یوزدە 8 ینگ ایکیلمەگەنلگی ایمدیدەن
کوروتوب تورەدر.

(*) [illegible] تونا، آلتمش ایکی (62) پوتدەن آزغنە آرتقراقدر.

بو شرطلەنگەن یرلەرنك تمام ایکیلمەسلکنی آینوقسا یوقاریدا
سویلەنگەن ایکی سبب بلەن ایضاح ایتیلەدر: ملتچیلەرنگ باختاغا
قارشو تشویقاتلاری وە ساویت حکومتینك تورکستانی غلّه بلەن
تامین ایتش ایشیگە جدی وە انصافلی قاراماغانلغی. غلّەنك آزلغی
بازاردا بهاسینینگ آرتیشیغا سبب بولادر. بازارداگی غلّە بهاسینك
دولت تامانیدان باختاغا بلگیلەنگەن بهادەن بر قانچا (5-6) تاپقر
یوقاری بولغانینی بولشەویکلەرنگ اوزلەری هم تصدیق ایتەیرلەر.
اونیگچون دهقان اوز باختاسینینگ بر قسمینی اوز قولیدا ساقلاب
قالوب، خصوصی آلوچیلارغا ساتماقچی بولادر. معە بو حالنگ
نتیجەسی بولشەویکلەرنك پلاندە کورسەتیلگەندەن 4 میلیون 200
مینگ پوت آز باختا آلیشلاری بولوب چیققان.

بز بولشەویکلەرنی بو موفقیتلەری اوچون قوتلار وە کیلە-
جەکدەدە شونینگدیك یوتوقلارغا ایگە بولوشلارینی تیلەیمز!

II. «تورك-سیب» حقدە بر مجموعەمزنگ اوتکەن تومرولەریندە
کوبگنە یازدق. بز بو یولنگ آچیلیشینی بولشەویکلەر تامانیدان
قاندای پلانلار بلەن یانقلانغانینی‌دا تولوق قیلوب یازغان ایدك. بو-
لشەویکلەر بو یولنی آچماسدان‌اق تورکستانگە کیتریلەدرگەن
مینگلەرچە واغون سیبریا بوغدایدان؛ یاغاچدان بحث ایتیشگە باشلا-
دیلار. بو مینگلەرچە واغون غلّه حساپینگ نتیجەسندە تورکستانگە
ایچکی روسیەدەن کیتریلەدرگەن غلّەنگ مقداری سوك درجە
آزایتریلدی. تورکستانی آرزان سیبریا غلّەسی وە یاغاچی بلەن
تامین ایتش ایشی نیمە بولدی دیەسگز، اونی تورکستان غازیتالا-
رینگ بو یول اوچون آیریلغان ستونلەری باشداگی سرلوحەدەن
آنگلاب آلورسز. «ایکیبە کیچی قازاقدان تونمش «تورکمەنستان»
گە قدر بوتون تورکستان غازیتالاری «تورك-سیب تهلکە قارشو-
سیندا» دیب یازادرلار.

Abdulvahap Kara

تورکستاننك اقتصادی کونەریلیشیگە یاردم ایتەدرگەن بو یو-
للك اوزی بوکون تهلکەلی بر کەسەلا حالدادر. «تورکسیب»نك
اوچ کە نەرسەسی یتیشمەیدر:

1) «تورکسیب» اوز ایشچی وه خدمتچیلەرینی غەللە بلەن تأمین ایتە آلمای تورەدر. 2) استاسیون بالالاری وه باشقا عمارتلەر اوچون لازم بولغان مادەلەر تاپیلمایدر. 3) ایشچی وه خدمتچی یتیشمەیدر.

دیمەك آڭ مهم نەرسەلەر یتیشمەیدر. تورکستانی آرزان سیریا غەللەسی بلەن تأمین ایتمەکچی بولغان «تورکسیب»نك اوز ایشچیلەری آوقاتغا محتاج! تورکستانی آنتاآت مادەلەری بلەن تولدیرمەکچی بولغان «تورکسیب» ماتەریالسزلقدان اوز حرکتینی توختاتماق مجبوریتی قارشوسندا تورەدر. بوتون قازاقستانغا یلەرمەن ایشچیلەر یتیشترمەکچی بولغان «تورکسیب»نەنگ اوزی ایشچی تاپالمایدر.

حکومت ادارەلەری جدی چارەلەر کورەمدلەر: یولا ایشچی وه خدمتچیلەرینگە بریلەدرگەن یمەك وه باشقا نەرسەلەرنك مقدارینی آرتیریشقا قرار بیرگەنلەر. سیریا محلی ادارەلەرینگە، غەللە وه یاغاچ حاضرلاپ جوناتیش ایشینی جاللاندیریش اوچون بویوروقلەر بیریلگەن، روسیەدەن ماکینیست، قوندوقتور وه باشقا یلەرمەن ایشچیلەر کیتروب «تورکسیب» احتیاجینی تأمین ایتش چارەلەری کورولگەن. بو یل خدمتدەن بوشاتیلغان وه تیمر یولا ایشلەرینی بەجەرە بیلەدرگەن قیزیل عسکرلەر «تورکسیب» خدمتیگە تارتیلادرلار. آڭ سوڭدە، قوروق سوزلەردەکە تورکستانلیلەردەن ایشچی وه خدمتچی حاضرلاش حقدە هەم سویلەیب قویلغان. مانە ساوێت تەختیکی، ساوێت ملی سیاستینك آڭ کەتتە یوتوغی بولغان «تورکسیب»، نینك حالی!

III. ملی نشریات وه مطبوعات حقدە تورکستان غازیتالارندا جودە

قزیق معلوماتلار کورونەدر. 1929 نچی یل وه بو یلنك ایرکین آلتی آیی ایچندە ساوێتلەر اورتا آسیاسی (تورکستاننك قازاقلار قسمندەن باشقاسی)ندا عموماً 1047 کتاب تاراتیلغان. بو نشریاتنك هەممەسی 9 میلیون 234 مینگ نسخە. تأسف کە بو معلوماتنی آلدیمز «پراودا ووستوکا» غازیتاسی (14 ایول) بو نشریاتنك تیل اعتباری بلەن قاندای تقسیم ایتیلگەنینی یازماغان.

اورتا آسیادا بوتونیسی 43 غازیتا چیقادر. بولەردەن 12 سی روسچەدر، 31 ملی غازیتالارنك عمومی تیراژی 396700 نسخەدر. مجموعە، رسالە، اوقوچیلار نشریاتی 71 دانە بولوب (28 ی روسچە) تیراژی 221 مینگدر.

طبیعی بوتون بو نشریات یالغوز تیلی اعتباریلە ملی تلقی ایتیلە آلور. روحی وه مندرجەسی اعتباریلە ایسە تورکستانلیلەرنك ملی روح، احتیاج وه آرزولارینی کورسەتە آلیشدان کوب اوزاقدرلار. ایمدی بر آزغنا بو مجموعە، غازیتالارنك باشندا تورووچیلەرنی کوزدەن کیچیرەیلیك. 70 ملی نشریات (مجموعە، غازیتا، رسالە وه باشقا)نك باشندا 33 (اوتوز اوچ) محرر تورەدر. اوزبیکستاندە بر کیشی ایکی-اوچ نشریاتنك باش محرری وه بر نیچەلەرینگەدە هیئت تحریریە اعضاسی بولسا، تورکمەنستاندە بر آدم عینی زماندە 5 نشریاتنك باشندا تورەدر. بر غازیتا وه یا مجموعەنك یالغوز بر آدم تامایدان یازیلوب، تصحیحدە ایتیلوب نشر ایتیلگەنی کەبی عجایب حادثەلەرنی «پراودا ووستوکا» غازیتاسی اوزی یازادر. بو هیچ بر نەرسە ایمەس. محررسز یالغوز بعضی ترجمانلەرنك یاردمی بلەن چیقاریلماقدا بولغان 20 دەن آرتق «ملی نشریات» بار ایکەن.

بو 33 ساوێت «ملی» مطبوعاتی محررلەرینك تحصیل درجەلەری شوندای کورسەتیلەدر:

6 کیشی عالی فرقە قورسلەرینی بتیرگەن، 4 کیشی ژورنالیستلار قورسیدەن چیققان، قالغانلاری ایسە اورتا وه باشلانغیچ ساوێت

Abdulvahap Kara

مكتبلرنی توكتكنلر.

76 نشریاتگه 33 محرر، بو هم بر نسبه ایدی! بز محررنیز یالغوز ترجمانلر واسطه‌سی بلن چقاریلماقدا بولغان 20 دن آرتق ملی نشریاتنی كوردك. بو توركستانده‌گی ساویت ملی سیاستینگ وه ساویت «ملی» جمهوریتلرینگ جوده یاخشی بر فوتوغرافیدر. بولشه‌ویكلر یاللانغان میرشب وه تیلماچلار واسطه‌سی بلن توركستانده روس پرولتاری دیكتاتوراسی یورگیزدیكلری بر چاغدا، بچیبن یاللانغان تیلماچلار یاردمی بلن «ملی مطبوعات» چیقارا آلالمیسونلار؟ بو «ملی نشریات» ده عینیله «ملی جمهوریتلر»گه اوخشایدر.

IV — سعد الله قاسم وه نصرالدین علیم اولدیریلدیلر

غازیتا خبرلریگه قاراغاندا «یاش توركستان»نینگ اوتكن سانیدا تفصیلاتینی یازدیغیمز سعدالله قاسم محاكمه‌سیده اولومگه حكم ایتیلگه‌نلردن بوروننی اوزبكستان عالی محكمه‌سی دیگی سعدالله قاسم وه ایكی سوداگرلردن نصرالدین علیم اولدیریلگه‌نلر ایمش. قالغان محكوملرنك جزالری اون ییللق قاماقغا توشیریلگه‌ن.

V. سمرقنددن تاشكندگه — «ملی چیگره‌لر»گه آیریلیش،

یعنی توركستانده قبیله جمهوریتلری توزولگه‌ندن سوك بولشه‌ویكلر توركستاننگ اوزبك قسمی مركزینی تاشكنددن سمرقندگه كوچیرگه‌نلر ایدی. او زمان اوزبكستانی «تیمور مزاری ساقچیسی» دیب جدیت بلن ماتقارا هم قیلوب آلقاللار ایدی. سمرقند اوزبكستاننگ اورتاسندا ایدی. تاجیكستان «مستقل» جمهوریت بولوب آیریلغاندان سوك سمرقند اوزبكستاننگ بر چیتیده قالدی. ایمدی موسقوا بولشه‌ویكلری اوزبكستان مركزینی قایتادان تاشكندگه، اورتا آسیا بوروسینگ اوز قوجاغیغا، كیتیرمه‌كچی بولغاللار. وقتیله تاجیكستانغا سمرقند دعواسی هم قیلدیریب یوره‌گه‌نلر ایدی. اوزبكستان پایتختینی تاشكندگه كوچیرگه‌ندن

سوك به‌لكیده بو مسئله‌نی قایتادان قوزغاب سمرقندنی تاجیكستانغا بیرمه‌كچی بولادلار.

VI. عبدالرزاق حكیمبای‌نك اولدیریلیشی

توركستاندن آلدیغیمز خبرلرگه قاراغاندا تاشكند دائره‌سی پیرسو ایشلری اداره‌سی باشلوغی عبدالرزاق حكیمبای 10 نچی آپریلدا پیسكه‌نت رایونیدا اولدیریلگه‌ن.

عبدالرزاق توركستاننگ آتاقلی قوموبستلریدن بری ایدی. او 1917 نچی ییل ده‌قابرده تاماتاندا فرقه‌گه كیرگه‌ن. اوزون زمان انقلاب محكمه‌سنده (تریبونال) خدمت ایتوب یوروب بولشه‌ویك چه‌قاسیگه ملتچیلر بلن كوره‌ش ایشده كوب كه یاردم ایتگه‌ن. سوك زمانلرده حكیمبای اوزبكستان فرقه مركزی وه مركزی اجرا قومیته‌سی اعضالرندان ایدی. قولخوز سیاستینی باشلار آلدیدا موسقواننگ صادق بنده‌لریدن سانالغان عبدالرزاق حكیمبای تاشكند دائره‌سی پیرسو ایشلری مدیریتی كه‌بی مهم بر موقعگه تعیین ایتیلگه‌ن ایدی. او آپریل باشلارندا قولخوز سیاستینگ تطبیقاتده كیچیریلگه‌ن كمچیلكلرنی توزه‌تیش اوچون پیسكه‌نت رایونیگه یوباریلغان ایدی. مه‌نه حكیمبای شو ساحتده اولدیریلگه‌ن. عبدالرزاق تاشكنددن جونه‌رگه‌ن اولومینگ یاقینلاشغانینی سیزمه‌گه‌ده بولغانینی اوز یاقینلاریغا سویله‌گه‌ن.

او: «بزنینگ فرقه توركستان دهقانلاری قارشوسندا جوده كه‌ته خطا وه خیانتلر كیچیردی. موسقوا مركزینگ بو خطالری جزاسینی حقیقتده سیاسی خط حركتنگ جریانیده، قطعاً علاقه‌سی حتی اوندن خبری هم بولماغان بز یرلی قوموبستلر چیكه‌مز. خلق یالغوز بزنی گه كوره‌دی. اونگچون اونگ بوتون غضبی بزگه‌گه قارشو. بز هه‌مه‌مز محو بولوب كیته‌مز»، دیگه‌ن. حقیقتده حكیمبای اوز مولجه‌لیده خطلی چیقدی. او، اوز خلقینی

ایزیش اوچون یات حاکم قوت طرفیدەن توزولگەن خائن مبار شکه خدمت ایتش بولیدە اوز باشینی یەدی.

بەرلین خبرلەری

14 یل بورون ایچکی روسیە وە سیبریا مسلمانلاری ملی مدنی مختاریت اعلان ایتگەنلەر ایدی. ایدیل-اورال استقلال قومیتەسینیگ بەرلین اورنەگی، شو ملی مدنی مختاریت اعلان ایتیلگەن کوننیگ 14 نچی یل دونومینی، 4 نچی آوغوستنی، بەرلیننیگ «آدلوق» دیگەن کبار بر رەستورانینیگ توللو چیچەکلەر بیلەن بیزەنگەن گوزەل سالونیدا، بر «ملی کون»، کەبی بایرام ایتدی. دعوتلیلەر کیلگەندەن سونگ ایدیل-اورال استقلال قومیتەسینیگ بەرلین اورنەگی باشقاروچیسی مجلسنی آچاراق 4 نچی آوغوستنیگ تاریخی وە ملی اهمیتی توغریسیدە تورکچە اوزون وە قیمتلی بر نطق سویلەدی. عینی نطق، تورکچە بیلمەگەن قوناقلارنیگ تیلەکلەری بویینچە، بەرلین دارالفنونیدا اوقوچی قازانلی سعادت خانم نامایدان آلمانچاغا ترجمە قیلندی وە کوپ آلقیشلاندی. اوندەن سونگ تورکستان، آذربایجان وە گورجستان وکیللەری ایدیل-اورال‌لیلارنیگ بو ملی کونینی تورکچە-آلمانچا نطقلەری بیلەن یورەکدەن قوتلادیلار. بایرامنیگ رسمی بولومی ساعت 23 گەچە دوام ایتکەنی حالدا قوناقلار ساعت بر گەچە اوتوردیلەر وە اونوتیلماس خاطرەلەر بیلەن تارقالدیلار.

افضل بیک وقعەسینیگ آلمان مطبوعاتیغا عکسی

بەرلیندەگی ساویت سفارتخانەسیدە بولوب اوتکەن افضل بیک وقعەسی «یاش تورکستان» اوقوچیلاریغا معلومدر. بو وقعە آولیچە پاریسنیگ دنیاچە تانیلغان «ماتین» غازیتەسی آرقالی مطبوعات عالمیگە عکس ایتکەن ایدی. بەرلین غازیتەلاری عادتلاریچا پولیس ادارەلەریدە تیکشیریشلەر قیلغاندان سونگ افضل بیک وقعەسینی بوتون تفرعاتیلە یازدیلار. «Das 12 Uhrblatt»، «Deutsche Zeitung» وە «N. Pr. Kreuz Zeitung» بو توغریدە اوزونگینە مقالەلەر نشر ایتدی. ساویت حکومتینیگ تورکستان ملی حرکتیگە قارشو بولغان چیرکین عداوتینی، بەرلین غازیتەلاری‌دا پاریس غازیتەلاری کەبی بویوک تفرلار بیلەن قارشولادیلار.

ایسکرتمە: باشقارمادان آییلی بولمغان بعضی سببلەردەن تورکستان خبرلەرینیگ بویوک قسمی، تیشقی خبرلەر وە «دوست جهانلەردە» دیگەن معلوماتلار مجموعەمزنیگ بو سانیغا کیرەلمەی قالدی.

یاردەم بریش: هەلسینگفورسدەن ظهور بیلن آرقالی یوبارلغان آیونە پوللەری باشقارمامزغا کیلدی. فینلاندیادەکی اوقوچیلارمزغا تشکرلەر ایتەمز.

Abdulvahap Kara